

Impact- beoordelinge n van OP EFRO 2014-2020

Eindverslag

Evaluation du PO FEDER 2014-2020 (lot 2): Publieke sector

KPMG Advisory

March 2023

Inhoudsopgave

1	Inleiding	3
2	Uitgevoerde activiteiten	4
3	Kader en doelstellingen	6
3.1	Kader	6
3.2	Onderwerpen van de beoordeling	6
4	Methodologische benadering	8
4.1	Stap 1: Structureren	8
4.2	Stap 2: Observeren	8
4.3	Stap 3: Analyseren	9
4.4	Stap 4: Evalueren	9
4.5	Stap 5: Adviseren	10
5	Beoordelvragen	11
6	Analyse en beoordeling van assen 3, 3bis en 4 van lot 2 (publieke sector)	12
6.1	As 3 – Ondersteunen van de ontwikkeling van een circulaire economie en het rationeel gebruik van grondstoffen in de groeisectoren (koolstofarm)	13
6.2	As 3bis – Ondersteunen van de ontwikkeling van een circulaire economie en het rationeel gebruik van grondstoffen in de groeisectoren (milieu/rationeel gebruik van grondstoffen)	27
6.3	As 4 – Het levenskader verbeteren van de kwetsbare buurten en bevolkingsgroepen	37
7	Transversale bevindingen	49
7.1	Bevinding nr. 1: Hoe groter het aandeel van het EFRO, hoe meer het fungeert als een economische hefboom voor zijn begunstigden	50
7.2	Bevinding nr. 2: Het EFRO is een operationele en kwalitatieve hefboom voor projecten die anders niet tot stand waren gekomen	52
7.3	Bevinding nr. 3: Bij de verwezenlijking van een EFRO-project kunnen goede praktijken buiten het project worden verspreid en gestructureerd	54
7.4	Bevinding nr. 4: De inschrijving van de projecten in het OP EFRO 2014-2020 heeft bijgedragen aan de verspreiding van de Europese doelstellingen inzake sociale cohesie in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	55

7.5	Bevinding nr. 5: Hoe hoger de maturiteitsgraad van een project, hoe minder voelbaar het hefboomeffect van het EFRO. Het gaat in zulke gevallen eerder om een toevoeging.	56
7.6	Bevinding nr. 6: De projecten met de hoogste maturiteitsgraad zijn degene die er het beste in slagen de verwachte resultaten binnen de programmatieperiode te verwezenlijken	57
7.7	Bevinding nr. 7: De kwaliteit van de verwezenlijking van resultaten is beter als de operator een behoeftenonderzoek opnam in het project	58
7.8	Bevinding nr. 8: De transformatie van het stedelijke metabolisme en het hefboomeffect van het EFRO zijn optimaal bij langdurige infrastructuurprojecten	59
8	Aanbevelingen	61
8.1	Aanbevelingen met betrekking tot de projectkeuze	61
8.2	Aanbevelingen met betrekking tot de deliverables van projecten	66
9	Bijlagen	68
9.1	Lijst van bevroagde personen	68
9.2	Documentatie	71

1 Inleiding

Dit verslag is toegespitst op de antwoorden op de beoordelingsvragen van lot 2 (publieke sector) van de opdracht tot effectbeoordeling van OP EFRO 2014-2020. Deze omvat de specifieke assen 3, 3bis en 4 die respectievelijk handelen over milieuvraagstukken (koolstofarme economie en rationeel gebruik van grondstoffen) en sociale kwesties aangaande de verbetering van het levenskader in de wijken van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, en over de aanbevelingen van KPMG in het licht van de antwoorden verzameld in de voorgaande fases.

Het operationeel programma van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest voor lot 2 (publieke sector) omvat bijna 40 projecten verdeeld over 3 prioritaire assen en 8 specifieke doelstellingen.

In dit stadium werd met de opdrachtgevende instantie overeengekomen dat de beoordeling het werkelijke effect van het OP EFRO niet kan meten, ook al heeft het zijn einde bereikt. Dat sluit enerzijds aan bij de bevindingen van de voorgaande (ex-ante en tussentijdse) beoordelingen, en is anderzijds het gevolg van de voortgangstatus van de projecten. Bij het raamoverleg heeft de directie van EFRO opgemerkt dat bepaalde projecten laattijdig werden gestart. Daarom is het nog te vroeg om de beoogde resultaten definitief te beoordelen.

De interventielogica heeft tevens getoond dat het effect van het OP EFRO moeilijk te isoleren is als het enige werkingsprincipe dat de doelstellingen op het vlak van sociale cohesie begunstigt. Daarom was het nodig de beoordeling te beperken tot de volgende vraag: in hoeverre kon het EFRO zijn doelstellingen inzake de verbetering van het stedelijk metabolisme realiseren in de perimeter van de projecten die er steun van hebben genoten?

Deze vraag werd in de bevindingsnota (het tussentijds verslag) onderzocht via een casestudy van acht projecten (een per specifiek doel), via een analyse van documenten, gesprekken, een debatworkshop en focusgroepen (een per prioritaire as).

Dit eindverslag behandelt de aanbevelingen van KPMG in het licht van de analyse in de tussentijdse nota en de casestudy. Het verslag gaat achtereenvolgens over de uitvoering, context en doelstelling van de beoordeling, de gebruikte methode, de beoordelingsvragen en hun antwoorden op de beoordelingscriteria zoals bepaald in het beoordelingskader van de raamnota. Die antwoorden werden geformuleerd naar aanleiding van een debatworkshop en vormen een gezamenlijke beoordeling van het stuurcomité, de experts en KPMG.

Tot slot behandelt dit eindverslag de verschillende aanbevelingen van KPMG voor volgende EFRO-programma's die gecreëerd worden op basis van deze analyse. Een deel richt zich op de aanbevelingen voorafgaand aan het EFRO-programma, meer bepaald voor de *selectie* van projecten, terwijl het tweede deel ingaat op de uitvoering van de projecten gedurende het programma, met andere woorden de *deliverables* van de projecten.

2 Uitgevoerde activiteiten

Uitgevoerde activiteiten		
Titel	Beschrijving	Datum
Startvergadering	<p>Videoconferentie met de EFRO-directieleden.</p> <p>Deze vergadering wierp meer licht op de context waarin de beoordelingsopdracht kadert.</p>	14 oktober 2022
Raamvergadering (GOB)	<p>Videoconferentie van de GOB met de EFRO-directie. Op deze vergadering werd de voortgang van de EFRO-projecten besproken en de beoordelingsvragen voor assen 3, 3bis en 4 gekaderd met de EFRO-directie.</p>	14 november 2022
Analyse van documenten	<p>Analyse van de verstrekte documenten om inzicht te krijgen in de context van het OP EFRO en de activiteiten ervan.</p> <p>Een overzicht van de reeds geraadpleegde documenten vindt u verder in deze nota (in de bijlage 'Documenten').</p>	28 november 2022
Beoordelingskader	<p>Het expertenteam ontwikkelde een kader van de verschillende aspecten van het programma die bij de opdracht moesten worden beoordeeld. Dat kader omvat voor elke beoordelingsvraag een reeks beoordelingscriteria en gepaste sleutelindicatoren die aan bod zullen komen bij de beoordeling van het effect van het OP op de Brusselse publieke sector. Het dient als analysekader om te antwoorden op de beoordelingsvragen.</p>	9 december 2022
Interventielogica	<p>De interventielogica. Deze werd overgenomen uit de tussentijdse beoordeling van BDO aangezien assen 3, 3bis en 4 van 2020 tot nu ongewijzigd zijn gebleven.</p>	N.v.t.
Plan voor verzameling en verwerking van gegevens	<p>Het plan voor verzameling en verwerking van gegevens bepaalt de tools voor gegevensverzameling die worden gebruikt in het kader van de effectbeoordeling van het OP EFRO in het Brussels Gewest. Verschillende van die tools werden al geïdentificeerd om informatie te verzamelen: gesprekken, databanken en opzoeken in documenten.</p>	9 december 2022
Raamnota	<p>Deze verbeterde methodologische nota bepaalt de methode die gedurende de opdracht wordt gebruikt. Ze bevat eveneens het beoordelingskader en het plan voor verzameling van gegevens, alsook een beschrijving van de gebruikte methodologische tools en de aan te schrijven actoren.</p>	16 januari 2023

GOB – Impactbeoordelingen van OP EFRO 2014-2020: Lot 2 – Publieke sector
 Eindverslag – Aanbevelingen
 March 2023

	Deze nota omvat ook een planning van de opdracht en de belangrijkste data waarop de nodige activiteiten van de studie gepland zijn. Ze dient als richtsnoer voor de planning van de gehele opdracht en wordt aan het eind van stap 1 voorgelegd aan het stuurcomité. De raamnota komt overeen met het start- en tussentijds verslag van fases 1 en 2 van de kalender opgenomen in het GSK.	
Casestudy	De casestudy bestaat uit een grondige studie van een welomlijnd en begrensd onderwerp. Deze methode maakt vooral gebruik van gesprekken, waarnemingen ter plaatse en analyse van documenten. Het gaat erom een gedraging, verschijnsel of situatie genuanceerd en in al zijn complexiteit te beschrijven; in dit geval de actiestructuur die aan het werk is binnen de 8 behandelde projecten.	Maart-april 2023
Focusgroepen	Per prioritaire as gegroepeerde videoconferenties met als doel een verdieping van de bedenkingen en onderzoekspunten die uitgewerkt werden met alle operatoren van lot 2	19 en 20 juni 2023
Debatworkshop	Levendig debat met de directie van EFRO, BISA, het voogdijkabinet en externe experts	27 juni 2023
Bevindingsnota	Tussentijdse nota met de transversale bevindingen, de specifieke bevindingen per as, de synthese met Technopolis en de casestudy.	18 juli 2023
Aanbevelingen	Definitieve nota met de antwoorden op de beoordelingsvragen, de beoordeling op basis van de criteria en de aanbevelingen met het oog op de voorgaande fasen en deze twee punten.	12 september 2023

3 Kader en doelstellingen

3.1 Kader

Het OP EFRO 2014-2020 is een regionaal initiatief van de Europese overheid voor sociale cohesie dat sociale, economische en territoriale ongelijkheid tussen de verschillende lidstaten wil verkleinen. In de programmatieperiode 2014-2020 heeft dit solidariteitsbeleid bijgedragen aan de doelstellingen voor *slimme, duurzame en inclusieve groei* geformuleerd in het kader van de EU 2020-strategie. Deze Europese strategie werd in 2010 aangenomen als reactie op de talloze veranderingen en uitdagingen waarmee de wereld geconfronteerd wordt, zoals mondialisering, vergrijzing van de bevolking en uitputting van grondstoffen, alsook structurele zwaktes eigen aan Europa.

Een tiental jaar later zijn deze structurele zwaktes nog duidelijker. De laatste aanbevelingen van de Europese Commissie pleiten met name voor het behoud van een hoog niveau van publieke investeringen ten gunste van sociale veerkracht en ecologische transitie zoals belichaamd door het Operationeel Programma (OP) EFRO 2014-2020.

Het OP EFRO van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest werd opgesteld rekening houdend met de belangrijkste socio-economische vraagstukken van het gewest en zijn regionale prioriteiten. Het OP EFRO wil niet alleen inspelen op de gewestelijke doelstellingen en de Europese strategie voor het creëren van groei: het wil tegelijk het stedelijk metabolisme van het gewest ontwikkelen.

3.2 Onderwerpen van de beoordeling

De strategie van het programma draait om 5 strategische assen die inspelen op de prioritaire uitdagingen. Lot 2 (de publieke sector) van deze beoordeling is gericht op de laatste 3 assen, die de milieu- en sociale aspecten van het programma behandelen:

- As 3: Ondersteunen van de ontwikkeling van een circulaire economie en het rationeel gebruik van grondstoffen in de groeisectoren (koolstofarm);
- As 3bis: Ondersteunen van de ontwikkeling van een circulaire economie en het rationeel gebruik van grondstoffen in de groeisectoren (milieu/rationeel gebruik van grondstoffen);
- As 4: Het levenskader verbeteren van de kwetsbare buurten en bevolkingsgroepen.

Het Brussels gewest kent tal van uitdagingen op het vlak van energie en milieu. Het programma EFRO probeert hierin ondersteuning te bieden, in het bijzonder door de transitie naar een koolstofarme economie. De antwoorden op de beoordelingsvragen maken het mogelijk de effecten te ramen van het OP EFRO op de efficiëntie van publieke gebouwen en woningen, de evolutie van zachte mobiliteit in Brussel, en de ontwikkeling en promotie van geïntegreerde en hoogwaardige stadswijken.

In dit aspect van as 3 moet men er rekening mee houden dat in het BHG nog andere structurele strategieën bestaan waarvan de effecten niet mogen worden verward met die van het EFRO.

Wat as 3bis betreft, gaat het erom te analyseren hoe het EFRO het stedelijk milieu heeft verbeterd via sanering van vervuilde grond en stedelijk braakland, of de kwalitatieve verbetering van groenruimten in de stad. Ook de effecten van het programma in het gebied van ophaling en hergebruik van afval moeten worden beoordeeld.

Voor as 4, tot slot, moeten de effecten van het EFRO met betrekking tot initiatieven ter ondersteuning van participatieve voorzieningen tot inclusie van bevolkingsgroepen beoordeeld worden, alsook de verbetering van de dekkinggraad van kinderopvang, en de ontwikkeling van een sociaal en gezondheidsaanbod voor kwetsbare bevolkingsgroepen. Zo dienen de maatregelen ter bevordering van sociale inclusie en de bestrijding van alle vormen van discriminatie te worden beoordeeld.

De twee voorgaande beoordelingen (de ene ex-ante en de andere tussentijds) werden uitgevoerd om de interventielogica te schetsen die in elk van deze assen aan het werk is, en de relevantie en de samenhang van de selectieprocedure van de projecten in te schatten, alsook van de implementatie van de transversale principes van het OP (duurzame ontwikkeling, gendergelijkheid, non-discriminatie) binnen de 3 bovengenoemde prioritaire assen.

Die evaluaties toonden onder meer aan dat de horizontale beginselen die onderdeel uitmaken van het OP moeilijk te integreren zijn, naast een verwatering van de causale ketens ten gevolge van de diversificatie ervan binnen de prioritaire assen en hun specifieke doelstellingen.

Het startoverleg en het daaropvolgende raamoverleg hebben zo bevestigd dat een beoordeling van de effecten an sich beperkingen heeft. In deze ontmoetingen van de EFRO-directie met KPMG werd beslist dat de effectbeoordeling van de prioritaire assen toegespitst zal zijn op de analyse van het 'hefboomeffect' van het OP EFRO voor de projecten omtrent de 3 assen.

Het hefboomeffect van een overheidsbeleid kan worden voorgesteld als het effect van een hulpmiddel (hier EFRO) ter versterking van de inspanningen van het betreffende programma. In het kader van deze beoordeling gaat het er dus om te begrijpen in hoeverre EFRO de verwezenlijkingen van het Brussels gewest voor assen 3, 3bis en 4 heeft verbeterd.

4 Methodologische benadering

Om het programma EFRO 2014-2020 te beoordelen, stelt KPMG voor om een methode te gebruiken die geëigend is voor de beoordeling van een overheidsbeleid. Deze methode bestaat uit 5 opeenvolgende fases zoals beschreven in het aanbod: structureren, observeren, analyseren, evalueren en adviseren.

De methodologische benadering is gebaseerd op verschillende tools voor de verzameling en verwerking van gegevens teneinde beoordelingscriteria op te stellen, bevindingen te formuleren, de verwezenlijking van de doelstellingen te toetsen aan de criteria, de beoordelingsvragen te beantwoorden en, *in fine*, aanbevelingen te doen.

Een belangrijk verschil met de oorspronkelijk geplande methodologie is de observatiefase. Omwille van de verschillende voorgenoemde bedenkingen, in het bijzonder de voortgang van bepaalde projecten, en met het oog op de samenhang met de andere beoordeling van lot 1 voor de privésector gerealiseerd door Technopolis, werd gekozen voor een meer gerichte en uitvoerige methode, namelijk de casestudy. Die zal zich toespitsen op een geval per specifiek onderwerp, en de elementen die eruit naar voren komen, worden vervolgens in focusgroepen per strategische as besproken in de analysefase, om zo veel mogelijk projectdragers te betrekken. Dan volgt de evaluatiefase met een debat aan de hand van de eerder opgestelde bevindingsnota.

4.1 Stap 1: Structureren

De bedoeling van deze eerste stap is om het terrein van de opdracht, de gedetailleerde planning en de methodologische details te laten goedkeuren door het stuurcomité. Het doel van deze stap is ervoor te zorgen dat de verwachtingen van de opdrachtgevende instantie en het werk van KPMG zo goed mogelijk op elkaar afgestemd zijn, om zo de verwachte resultaten te verkrijgen.

De structureringsstap omvat deze raamnota, het raamoverleg met de EFRO-directie, en het opstellen van een beoordelingskader: de beoordelingsvragen, het bepalen van de beoordelingscriteria en de beschrijving van de methodologische benadering, en een samenkomst van het stuurcomité.

4.2 Stap 2: Observeren

In deze stap is het de bedoeling om via diverse tools gegevens te verzamelen die een reeks analyses mogelijk maken om zo het effect van het OP EFRO te evalueren. Stap 2 maakt gebruik van het gegevensverzamelingsplan dat ontwikkeld werd in de vorige stap, en dat bepaalt welke tools worden gebruikt in het kader van elk van de beoordelingsvragen. De gegevens die na afloop van stap 2, de observatiefase, via deze verzamelingstool werden verzameld, dienen voor stap 3, de analysefase.

Voor de beoordeling via casestudy worden de volgende gegevensverzamelingsstools aangewend: gesprekken, analyse van documenten en analyse van de gegevens van het OP. Deze methodes zijn het meest geschikt voor de kwalitatieve input van onze

casestudy. Op dit punt waren we ook van oordeel dat de online vragenlijst niet meer relevant was aangezien we ons zouden gaan toespitsen op een diepgaande studie van de gekozen projecten.

Niettemin kunnen de projectdragers die niet gekozen werden voor de casestudy's zich in tweede instantie uitspreken bij de debatworkshop, die zal plaatsvinden na afloop van de casestudy's.

Een belangrijke informatiebron zullen de opvolgingsdossiers van de indicatoren van het jaarlijks uitvoeringsverslag en de beschikbare gegevens van het BISA zijn, vooral wat betreft de indicatoren voor energietransitie.

Een hindernis die zich voordeed bij de casestudy waren personeelswijzigingen bij de operatoren gedurende de programmatieperiode, met als gevolg dat een deel van de gegevens over de aanmaak van het dossier en de projectgeschiedenis soms gedeeltelijk waren. Dat geldt in het bijzonder voor het project Recypark Anderlecht en Dokters van de Wereld. In het eerste geval werd de casestudy daarom aangevuld met een grondiger documentair onderzoek en een gesprek met een voormalig werknemer; in het tweede heeft de ex-directeur van Dokters van de Wereld de moeite gedaan om de KPMG-consultants te ontvangen in zijn nieuwe werkomgeving.

Verder merken we op dat een zekere bevooroordeeldheid eigen is aan deze fase. De ondervraagde projectdragers waren in wezen de 'goede leerlingen' van het programma 2014-2020. Bepaalde gegevens werden in tweede instantie vervolledigd bij de collectieve gesprekken, maar niet zo diepgaand als bij een casestudy.

4.3 Stap 3: Analyseren

Deze derde stap bestaat erin de gegevens die voor elk van de beoordelingsvragen verzameld werden, in detail te analyseren en bevindingen op te stellen voor elk van de beoordelingscriteria.

Deze analysefase omvat: kruising van de gegevens, analyse per beoordelingsvraag, bevindingen opstellen, bevindingsnota, focusgroep per prioritaire as, en stuurcomité.

4.4 Stap 4: Evalueren

Het doel van deze stap is om een oordeel te vormen aan de hand van de criteria bepaald in het beoordelingskader, uitgaande van de bevindingen van stap 3, de analysefase. De onderbouwing van de eerste evaluatie-analyses met behulp van de bevindingen maakt het vervolgens mogelijk om de beoordelingsvragen te beantwoorden.

Deze stap omvat: een evaluatie aan de hand van de criteria, een debatworkshop, antwoorden op de beoordelingsvragen, synthese van as 3 en overleg met Technopolis.

4.5 Stap 5: Adviseren

De laatste stap bestaat erin aanbevelingen en denkpistes te formuleren voor het EFRO-programma 21-27. Deze aanbevelingen vloeien voort uit de analyses, bevindingen en antwoorden verzameld in de vorige stappen.

Deze stap omvat: aanbevelingen formuleren, voorlopig eindverslag, stuurcomité, aanpassing en eindverslag, samenvatting voor de burgers, opvolgingscomité.

5 Beoordelingsvragen

Op basis van de verschillende uitgevoerde activiteiten (startvergadering en raamoverleg, analyse van documenten) werd het onderstaande beoordelingskader opgemaakt.

Gezien de bovengenoemde bedenkingen aangaande de effectbeoordeling, werd met de EFRO-directie van de GOB overeengekomen om de beoordeling toe te spitsen op het 'hefboomeffect' dat de EFRO-subsidies hebben opgeleverd. Daarbij wordt enerzijds onderzocht hoe het EFRO de gewenste effecten voor elk van de prioritaire assen en hun respectievelijke specifieke doelstellingen heeft versterkt; anderzijds wordt geanalyseerd of deze resultaten zich zonder de steun van het EFRO al dan niet zouden hebben voorgedaan. Dat laatste maakt het mogelijk eventuele positieve bijeffecten van de EFRO-subsidiëring te analyseren.

Het beoordelingskader is opgesteld rond de volgende beoordelingsvragen:

- In hoeverre heeft de implementatie van het OP EFRO 2014-2020 de overheid geholpen om meer te investeren in zijn opdrachten met betrekking tot assen 3/3bis/4? :
 - Het ondersteunen van de energie-efficiëntie van openbare gebouwen en huisvesting (as 3);
 - Het verbeteren van de milieukwaliteit van de stedelijke gebieden (as 3bis);
 - Het verbeteren van de leefomgeving van kwetsbare bevolkingsgroepen (as 4)?
- In hoeverre zou de overheid zijn projecten niet kunnen verwezenlijken zonder de steun van het EFRO?

Met de eerste beoordelingsvraag willen we het hefboomeffect van het EFRO analyseren, terwijl de tweede eerder eventuele positieve bijeffecten wil onderzoeken.

Dat bijeffect kan worden gezien als het tegenovergestelde van het hefboomeffect. Het gaat daarbij niet om een multiplicatoreffect maar eerder om een nuloperatie van de financiering, gezien de begunstigde van de EFRO-subsidie sowieso in het betreffende project zou hebben geïnvesteerd, ongeacht de steun van het EFRO. Op die manier zou de begunstigde bijkomende steun hebben genoten voor doelstellingen die ook zonder deze steun zouden zijn verwezenlijkt.

6 Analyse en beoordeling van assen 3, 3bis en 4 van lot 2 (publieke sector)

De casestudy die uitgevoerd werd in het kader van het tussentijds verslag gaf een eerste overzicht van de verwezenlijkingen van het EFRO aan de hand van het gebruik dat de verschillende begunstigen ervan maakten. Om die te vervolledigen, werden drie focusgroepen opgericht die de nodige nuances zouden aanbrengen aan een geëxtrapoleerd geval dat een groep operatoren vertegenwoordigt.

Die delen andere ervaringen dan de studie van één enkel geval zou toelaten, vooral als deze een hoger niveau en geavanceerdere resultaten heeft bereikt dan zijn peers. De manier waarop projecten het EFRO ervaren, varieert onder andere door het subsidiebedrag dat hen werd toegekend, de aard van het project en de praktijk van het terrein waarin ze zich bevinden (relatie met onderaannemers, veranderingen in het projectteam, het verkrijgen van stedenbouwkundige vergunningen enz.).

Dit deel omvat zo de specifieke bevindingen gegroepeerd naar prioritaire as en antwoorden op de beoordelingsvragen.

6.1 As 3 – Ondersteunen van de ontwikkeling van een circulaire economie en het rationeel gebruik van grondstoffen in de groeisectoren (koolstofarm)

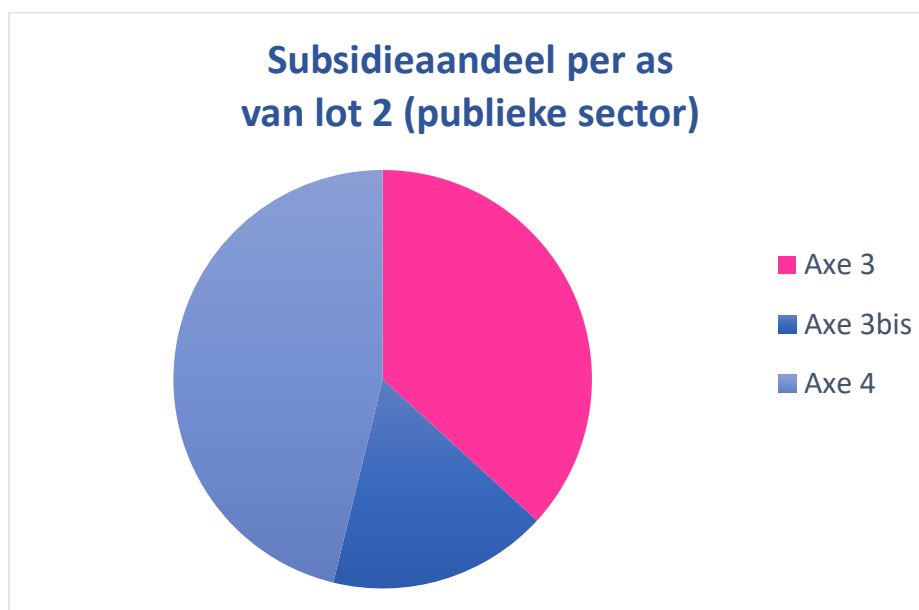
As 3 – Ondersteunen van de ontwikkeling van een circulaire economie en het rationeel gebruik van grondstoffen in de groeisectoren (koolstofarm) betreft 17 projecten voor in totaal € 27.926.859,43, d.w.z. 36,81% van het totaalbedrag van lot 2.

6.1.1 Financieel overzicht

De onderstaande tabellen geven een overzicht van respectievelijk:

- 1) het subsidieaandeel EFRO/BHG per as voor lot 2 (publieke sector), met in het roze as 3, die goed is voor iets meer dan een derde van het totale budget (36,81%);
- 2) de volledige lijst van de gesubsidieerde projecten voor as 3 met het subsidiebedrag EFRO/BHG en hun totale budget;
- 3) een visuele weergave in kolommen van het aandeel EFRO/BHG per project van as 3 (in stijgende volgorde).

1) Aandeel in de subsidie EFRO/BHG van as 3 voor lot 2 (publieke sector):

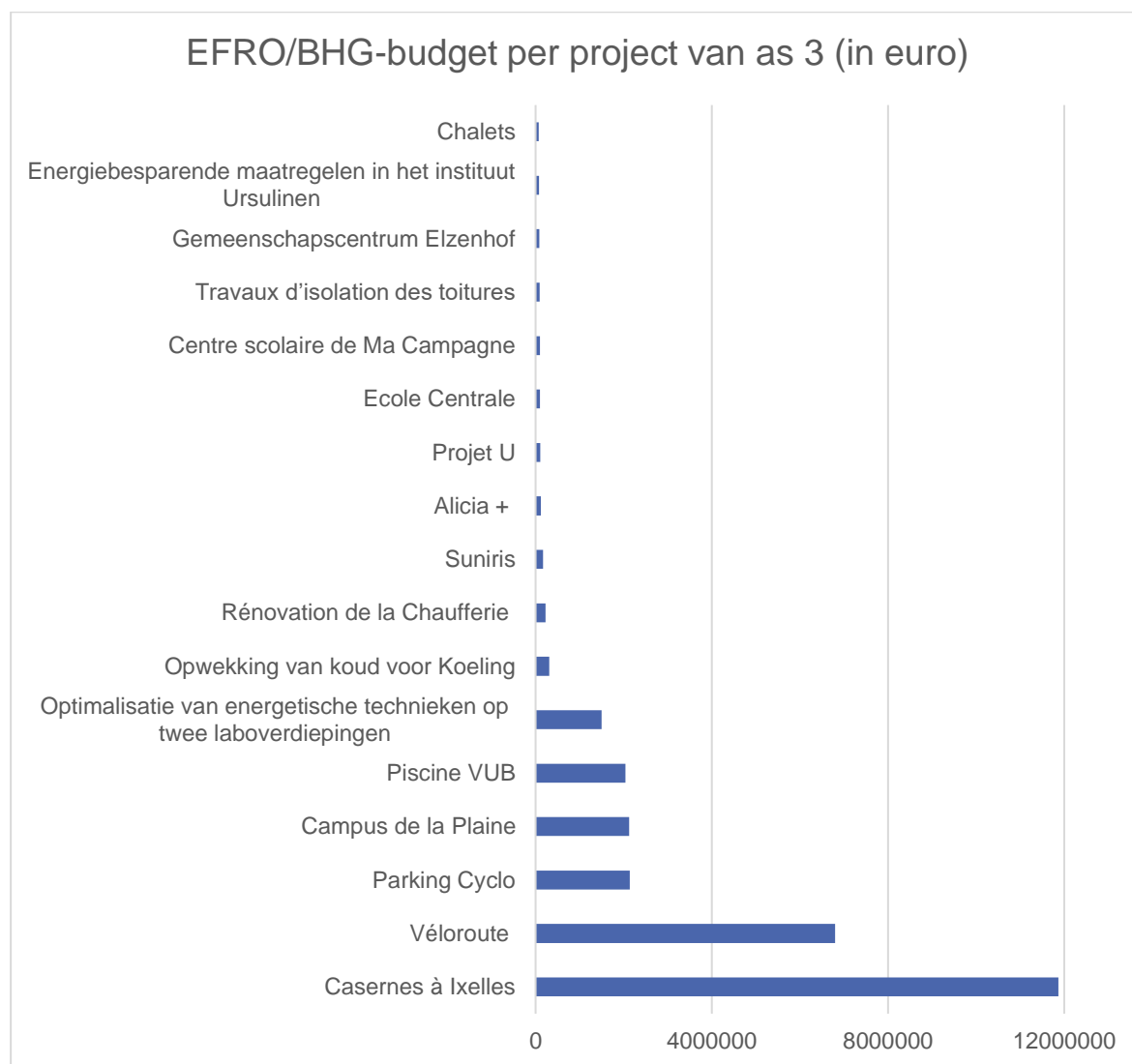

2) Volledig overzicht van de projecten van as 3:

Project	Operator	EFRO + BHG	Totaal budget
Kazernes van Elsene	ULB	€ 11.867.708,40	€ 24.300.000,00
Fietsroute	Brussel Mobiliteit	€ 6.800.000,00	€ 6.800.000,00
CycloParking	Cyclo vzw	€ 2.135.770,58	€ 2.135.770,58
Campus Pleinlaan	ULB/VUB	€ 2.125.000,00	€ 4.380.000,00
Zwembad VUB	VUB	€ 2.037.450,48	€ 7.070.000,00
Optimalisatie van energetische technieken op twee laboverdiepingen	VUB	€ 1.500.000	€ 6.600.000,00
Opwekking van koude voor koeling	UZ Brussel	€ 312.692,00	€ 500.000,00
Renovatie van het ketelhuis	Crematorium	€ 225.000,00	€ 450.000,00
Suniris	UVC Brugmann	€ 172.485,00	€ 730.000,00
Alicia +	Instituut Saint-André	€ 120.000,00	€ 2.750.000,00
Project U	Gemeente Ukkel	€ 106.838,00	€ 6.000.000,00
Ecole Centrale	Sint-Agatha-Berchem	€ 99.871,00	€ 330.000,00
Centre Scolaire de Ma Campagne	Elsene	€ 98.000,00	€ 390.000,00
Isolatiwerkzaamheden aan de daken	Collège Saint-Hubert	€ 94.854,12	€ 190.000,00
Gemeenschapscentrum Elzenhof	VGC	€ 87.940,00	€ 1.760.000,00
Energiebesparende maatregelen in het Instituut van de Ursulinen	Instituut van de Ursulinen	€ 75.274,25	€ 230.000,00
Chalets	Sint-Agatha-Berchem	€ 67.975,60	€ 170.000,00
Totaal		€ 27.926.859,43	€ 64.785.771,58

Voor deze as wordt het leeuwendeel van het budget opgeslokt door de projecten Kazernes van Elsene, Fietsroute, CycloParking, Campus Pleinlaan en Zwembad VUB, die goed zijn voor bijna 90% van het totaalbudget van de as. Het project Kazernes van Elsene in het bijzonder neemt 42% van het budget in, aangezien het ruim 11 miljoen euro EFRO/BHG-ondersteuning geniet van de totale subsidiëring van bijna 28 miljoen euro voor as 3 (vgl. de tabel hiernaast en de onderstaande afbeelding).

3) Kolomweergave van het aandeel EFRO/BHG per project van as 3 (in stijgende volgorde):

6.1.2 Verwezenlijking van de verwachte resultaten

Wat betreft de twee specifieke doelstellingen van as 3, namelijk SD 3.2 ‘Ondersteunen van de energietransitie in openbare infrastructuren en openbare huisvestingsinfrastructuren’ en SD 3.3 ‘De milieukwaliteit verbeteren van de stedelijke gebieden’, hebben de operatoren in het algemeen hun doelstellingen in het kader van het operationeel programma verwezenlijkt, of zijn ze goed op weg om dat te doen.

Voor SD 3.2 moet men evenwel opmerken dat de indicatoren voor de verwezenlijking van CO32 (Energie-efficiëntie: Afname van jaarlijks primair energieverbruik van openbare gebouwen) en CO34 (Reductie van uitstoot van broeikasgassen: Geschatte jaarlijkse daling van broeikasgassen) enkel gebaseerd zijn op de twee voltooide projecten: crematorium en zwembad VUB. De overige projecten zijn ofwel lopende of opgeschort voor deze programmatieperiode en genereren op die manier (nog) geen resultaat.

Wat betreft SD 3.3 ‘De milieukwaliteit verbeteren van de stedelijke gebieden’ werd de indicator voor de verwezenlijking naar beneden herzien voor een traject van 2,25 km. De indicator wordt gevoed door één project, namelijk Fietsroute. Het project CycloParking werd niet in overweging genomen bij deze indicatoren (zie de opvolging van de indicatoren hieronder).

De indicatoren in de onderstaande tabel worden opgenomen zoals meegedeeld in de jaarlijkse uitvoeringsverslagen. De onderstaande tabel werd overgenomen uit het jaarlijks uitvoeringsverslag van 2023 tot opvolging van de indicatoren.

GOB – Impactbeoordelingen van OP EFRO 2014-2020: Lot 2 – Publieke sector

Eindverslag – Aanbevelingen

March 2023

Id	Indicator	Doelstelling OP 2023	Doelstelling projecten 2023	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
CO32	Afname van jaarlijks primair energieverbruik van openbare gebouwen	Verwachtingen	-	1.386.00,00	1.575.327,00	1.575.327,00	8.930.140,00	8.637.752,00	17.232.677,00	17.232.677,00
		4.793.018,00	17.232.677,00	0	0	0	0	0	-	974.326,00
CO34	Geschatte jaarlijkse daling van broeikasgassen	Verwachtingen	-	355,00	372,00	372,00	2.066,73	2.266,73	3.768,14	3.768,14
		3.228,00	3.768,14	0	0	0	0	-	3.298,93	3.298,93
CO14	Wegen: totale lengte opnieuw aangelegde of verbeterde wegen	Verwachtingen		15,00	15,00	15,00	15,00	15,00	15,00	2,25
		2,25	2,25	0	0	0	0	0	0	2,25

6.1.3 **Specifieke bevinding nr. 1: Het EFRO fungeert als een heuse *economische hefboom* voor operatoren die het zich anders niet hadden kunnen veroorloven te investeren in technologieën voor energetische optimalisatie en transitie naar duurzame vervoermiddelen**

Voor een aanmerkelijk deel van de projecten van as 3 omvat de gezamenlijke financiering van EFRO en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest het grootste deel van of zelfs het hele budget, zoals voor de projecten Fietsroute en CycloParking. Uit financieel oogpunt betekent dit dat het EFRO en het houvast van deze geldmiddelen de operatoren in staat heeft gesteld hun project in goede banen te leiden.

De bevroagde operatoren gaven immers aan dat ze hun ambities niet hadden kunnen waarmaken zonder deze aanzienlijke budgettaire hulp, vooral gezien deze het grootste deel van hun project dekt. Bovendien had deze economische hefboom voor de meest ambitieuze projecten een impact op het interne besluitvormingsbeleid van de operatoren, omdat de begunstigden hun EFRO-projecten prioriteit gaven. Dat werd weerspiegeld in de planning ervan. Terwijl hun infrastructuurprojecten in de klassieke tijdslijnen die eigen zijn aan hun organisatie tien jaar of langer kunnen duren, dwong de inschrijving van de projecten in het EFRO deze operatoren ertoe alles in het werk te stellen om zich te houden aan de programmatieperiode van zes jaar.

6.1.4 Specifieke bevinding nr. 2: De grote projecten genieten tevens een toegevoegde waarde op kwalitatief vlak, ook al waren ze oorspronkelijk gepland vóór de programmatieperiode 2014-2020

Een weerkerend feit voor de projecten van as 3, in het bijzonder die van SD 3.2, is dat ze gepland waren vóór de projectoproep van EFRO 2014-2020. De inschrijving ervan in het Europees beleid inzake sociale cohesie ontsloot bijkomende middelen die hen in staat stelden hun initiële ambities op te schroeven en meer te verwezenlijken, zodat deze projecten een voorbeeldfunctie aannemen op het vlak van energetische optimalisatie. Men had niet dezelfde kwaliteit kunnen bereiken zonder de steun van het EFRO, ook al waren de projecten overigens wel gepland. Op die manier kregen beperktere basisprojecten een toegevoegde waarde op kwalitatief vlak. Dat geldt met name voor de projecten van het zwembad van de VUB en het crematorium.

6.1.5 Specifieke bevinding nr. 3: De programmatieperiode van het EFRO is te kort voor de operatoren die grote werkzaamheden startten aan het begin van het programma terwijl ze op dat moment nog geen hoge mate van maturiteit hadden bereikt

Bij alle operatoren in as 3 is een trend zichtbaar voor zij die hun project hebben aangevat bij de EFRO-programmatie 2014-2020: sommige werkzaamheden zijn nog niet afgerond of zelfs niet gestart. Het gaat vooral om stedenbouwkundige vergunningen die nog in aanvraag zijn of werden verkregen halverwege de programmatieperiode. Die operatoren zijn er dus niet in geslaagd de nodige deliverables voor hun projecten te verkrijgen, wat vooral zichtbaar is in de rapportage omtrent de indicatoren van verwezenlijking.

Bovendien was de programmatieperiode 2014-2020 bijzonder door uitdagende externe gebeurtenissen die van invloed waren op de planning, zoals de COVID-pandemie, de stijging van de materiaalprijzen en tot slot de oorlog in Oekraïne en de inflatie. Die gebeurtenissen veroorzaakten verdere vertragingen bij operatoren met een lage mate van maturiteit aan het begin van het programma, maar waren minder van invloed op andere operatoren.

Zoals vermeld voor de eerste specifieke bevinding zijn de tijdelijkheid en de naambekendheid van EFRO acceleratoren voor operatoren die volgens veel langdurigere plannings werken.

6.1.6 Specifieke bevinding nr. 4: Bij gebrek aan inzicht in de kleinere projecten van as 3 kan het economische en kwalitatieve hefboomeffect van EFRO niet worden beoordeeld

Van de 17 bevraagde projecten van as 3 konden deze met minder EFRO-steun hun ervaring met het gebruik van het fonds niet delen tijdens de collectieve gesprekken. Het EFRO-aandeel voor deze projecten (Alicia +, Project U, Elzenhof, Ursulinen, Ma Campagne enz.) is kleiner dan bij de grote projecten en doet daarom een kleiner hefboomeffect vermoeden. Evenzo is hun bijdrage aan de verwezenlijking van de indicatoren op dit moment nog niet zichtbaar gezien ze nog lopende zijn (en de verkregen energiebesparingen pas aan het eind van de investeringen kunnen worden gemeten aan de hand van de energiecertificaten van de betreffende gebouwen). Wat de EFRO-directie van de GOB en de experts echter wel opmerken, is dat de inschrijving in EFRO de projecten in staat heeft gesteld hun inspanningen inzake energetische optimalisatie van hun gebouwen te dragen.

6.1.7 Synthese van as 3 met de conclusies van Technopolis voor lot 1 (privésector)

De conclusies met betrekking tot as 3 van het OP / SD 3.1 voor de privésector zijn in grote lijnen dezelfde als de specifieke bevindingen van as 3 voor de publieke sector, met enkele verschillen.

Wat indicatoren betreft, bevestigt het verslag van Technopolis de goede prestaties van de operatoren teneinde de indicatoren van verwezenlijking van het oorspronkelijk geplande OP te behalen. Het agentschap merkt niettemin op dat deze indicatoren een moeilijk betrouwbare maatstaf blijven voor de operatoren, omdat ze niet altijd aansloten bij de aard van de projecten die in het kader van de maatregel werden gefinancierd, terwijl de operatoren uit de publieke sector zich voor deze subsidies enkel richtten op thema's omtrent energietransitie.

Wat de moeilijkheden op het vlak van projectmanagement en het respecteren van de planning betreft, kenden de projecten in de publieke en de privésector vergelijkbare hindernissen zoals het verkrijgen van stedenbouwkundige vergunningen, het werven van samenwerkingspartners en de impact van externe factoren zoals de COVID-pandemie en de stijging van de materiaalprijzen. Merk op dat bepaalde publieke operatoren de impact van deze moeilijkheden inherent aan infrastructuurprojecten konden beperken doordat ze al verder gevorderd waren in hun project.

De operatoren van lot 1 (privésector) benadrukken tevens het hefboomeffect van EFRO, met name in de ondersteuning van de energietransitie (of de verwezenlijking van de verwachte resultaten) bij de verschillende begunstigden. Zo konden projecten er legitimiteit aan ontleen en zo makkelijker bijkomende fondsen werven en de continuïteit van het project veiligstellen ondanks de onvoorziene omstandigheden eigen aan de levenscycli van het project.

Over beide loten zijn de operatoren het erover eens dat ze zonder het EFRO hun projecten niet op dezelfde manier of termijn, noch met dezelfde kwaliteit van uitvoering hadden kunnen verwezenlijken.

De meerwaarde van het EFRO ligt er dus in dat de aanzienlijke financiële steun de verschillende begunstigden operationeel en kwalitatief ondersteunt.

6.1.8 Beoordeling volgens de criteria

De onderstaande tabel toont de mate waarin de beoordelingscriteria van vraag 1, opgesteld in het beoordelingskader, werden behaald. De schaal is als volgt:

- Behaald (groen): aan alle elementen van het beoordelingscriterium is voldaan;
- Bevredigend (geel): aan een aanzienlijk deel van de elementen van het beoordelingscriterium is voldaan;
- Gedeeltelijk (oranje): aan een deel van de elementen van het beoordelingscriterium is voldaan;
- Niet behaald (rood): aan geen of een minderheid van de elementen van de beoordelingscriteria is voldaan.

Beoordelvingsvraag: In hoeverre heeft de implementatie van het OP EFRO 2014-2020 de overheid geholpen om meer te investeren in zijn opdrachten met betrekking tot as 3: de energie-efficiëntie van openbare gebouwen en huisvesting ondersteunen?		
Beoordelingscriteria	Beoordeling	Verklaring
Het EFRO heeft de overheidsinstanties in staat gesteld hun energie-efficiëntie te verbeteren door hun totale energieverbruik te reduceren.	Bevredigend	<p>De begunstigdenprojecten van het EFRO hebben uiteenlopend gepresteerd. Terwijl het zwembad van de VUB en het crematorium, de meest geavanceerde projecten van deze SD, overtuigende resultaten behaalden, geldt dat niet voor de overige operatoren.</p> <p>In het bijzonder zijn de Kazernes van Elsene, het project met het grootste EFRO-budget voor deze SD, nog niet tot stand gekomen.</p> <p>Ondanks het gebrek aan resultaten in het licht van de indicatoren, heeft het EFRO deze projecten toegelaten een goede start te maken.</p>

GOB – Impactbeoordelingen van OP EFRO 2014-2020: Lot 2 – Publieke sector

Eindverslag – Aanbevelingen

March 2023

Dankzij het EFRO kon de transitie naar duurzaam transport versterkt worden door de uitbreiding van fiets- en voetgangersvoorzieningen.

Behaald

Gezien de werkzaamheden voor Fietsroute nog niet voltooid zijn, is het moeilijk de impact van het EFRO ter bevordering van duurzame transportmiddelen te beoordelen.

Niettemin tonen de interne meettools van Brussel Mobiliteit een stijging van het aantal fietsers op de hoofdas van het project Fietsroute.

Verder werden de indicatoren aangepast van 15 km naar 2,25 km opdat het project Fietsroute deze indicator voor de verwezenlijking zou behalen aan het eind van het programma.

In hoeverre zou de overheid zijn projecten niet kunnen verwezenlijken zonder de steun van het EFRO?

Beoordelingscriteria

Beoordeling

Verklaring

De overheidsinstanties die EFRO-steun hebben genoten, hadden hun energetische renovaties niet kunnen verwezenlijken zonder de steun.

Bevredigend

Met zijn bijdragen heeft het EFRO pilootprojecten tot stand gebracht zoals het Zwembad van de VUB (wateropvangsysteem, toegankelijkheid voor verschillende doelgroepen enz.) en het crematorium. Dat gaf de EFRO-steun een aanzienlijke meerwaarde met het oog op het project, en bood steun aan operatoren die er nood aan hadden.

Hoewel bepaalde projecten al bestonden vóór de projectoproep van het OP EFRO en er al budget was geblokkeerd dankzij lokale subsidies (bv. van de Vlaamse Gemeenschap), was de financiële steun van het EFRO doorslaggevend voor het goede verloop ervan.

Zo konden deze projecten, in het bijzonder de Kazernes van Elsene, dankzij het EFRO op kortere termijn het licht zien dan gebruikelijk is voor de operatoren, en kon deze keuze bovendien intern en beleidsmatig geprioriteerd worden.

GOB – Impactbeoordelingen van OP EFRO 2014-2020: Lot 2 – Publieke sector

Eindverslag – Aanbevelingen

March 2023

De stedelijke ruimtes die EFRO-steun ontvingen, hadden zonder deze steun hun werkzaamheden ter bevordering van zachte mobiliteit niet kunnen uitvoeren.

Behaald

De projecten Fietsroute en Cyclo waren zonder het EFRO niet tot stand gekomen gezien slechts een deeltje van het budget van Brussel Mobiliteit gewijd is aan fietspaden.

6.1.9 Antwoord op de beoordelingsvragen

- *In hoeverre heeft de implementatie van het OP EFRO 2014-2020 de overheid geholpen om meer te investeren in de ondersteuning van de energie-efficiëntie van openbare gebouwen en huisvesting?*

Wat betreft de vraag of het EFRO de energie-efficiëntie van openbare gebouwen en huisvesting heeft ondersteund, kunnen we bevestigen dat in de programmatieperiode van het OP EFRO 2014-2020 de operatoren uit as 3 initiatieven voor energietransitie en duurzame transportmiddelen hebben kunnen starten.

Hoewel nog niet alle projecten zijn afgerond of resultaten opleveren die informatief zijn voor de indicatoren voor verwezenlijking, konden hun projectdragers de werken die voor deze programmatieperiode gepland waren, initiëren en afronden. Het EFRO draagt op die manier bij aan de verbetering van de energie-efficiëntie van Brusselse gebouwen en huisvesting, en de versterking van voorzieningen die zachte mobiliteit aanmoedigen.

De niet-voltooiing van bepaalde projecten, met name grote projecten die het gros van het EFRO-budget voor deze as opslokken (Kazernes en Fietsroute), hadden de score op deze beoordeling naar beneden kunnen halen. Dat werd met de EFRO-directie besproken tijdens de debatworkshop. Er werd vooral gewezen op het belang van het EFRO om politieke blokkades op te heffen en budgettaire besluitvorming te vergemakkelijken bij de meeste projectdragers. De omvangrijke financiële steun van het EFRO en de duur van de programmatieperiode hebben de operatoren van as 3 in staat gesteld projecten op te waarderen die anders waarschijnlijk het licht niet hadden gezien, dan wel met aanzienlijke hordes waren geconfronteerd. De legitimiteit die aan begunstigde projecten van het EFRO wordt toegekend, heeft er zo toe geleid dat ingrijpende infrastructuurwerken met prioriteit werden aangevat, terwijl ze doorgaans op budgettaire en politieke hindernissen stoten. Op die manier heeft het EFRO er voor deze overheidsinstanties mede toe geleid dat processen voor energietransitie en duurzaam transport werden ingeleid.

Het EFRO was met andere woorden cruciaal voor de ondersteuning van deze transitie in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Ongeacht of het om projecten ging met een hoge mate van maturiteit aan het begin van de programmatieperiode of over projecten in embryonale fase, heeft de aanzienlijke steun van het EFRO het mogelijk gemaakt projecten in het leven te roepen die anders niet uitvoerbaar waren geweest. Dat is met name zo voor de energetische optimalisaties bij de operatoren van specifieke doelstelling 3.2, die nu als voorbeeld gelden binnen de Brusselse ruimte en daarbuiten, en de twee verbeteringsprojecten voor de fietsinfrastructuur die met de gesloten budgetten van de Brusselse operatoren slechts een moeilijk te realiseren idee waren.

Met zijn financiële steun en begeleiding draagt het EFRO via de diverse verwezenlijkingen van zijn begunstigten op die manier aanzienlijk bij tot de verbetering van het Brusselse stedelijke metabolisme in de opdrachten van de prioritaire as 3.

- *In hoeverre zou de overheid zijn projecten niet kunnen verwezenlijken zonder de steun van het EFRO?*

Wat betreft de vraag of deze projecten zonder het EFRO niet waren gerealiseerd, kan men stellen dat het EFRO beslissend was voor het goede verloop van projecten die al bestonden vóór de projectoproep, met name door eigen elementen toe te voegen. Verder maakte het projecten mogelijk die zonder de steun nooit tot stand waren gekomen, zoals Fietsroute en CycloParking (waarvan het aantal locaties aanzienlijk is toegenomen, op basis van de positieve ervaring opgedaan dankzij het OP EFRO).

6.2 As 3bis – Ondersteunen van de ontwikkeling van een circulaire economie en het rationeel gebruik van grondstoffen in de groeisectoren (milieu/rationeel gebruik van grondstoffen)

As 3bis – Ondersteunen van de ontwikkeling van een circulaire economie en het rationeel gebruik van grondstoffen in de groeisectoren (milieu/rationeel gebruik van grondstoffen) betreft 7 projecten voor in totaal € 12.882.402,43, d.w.z. 16,98% van het totaalbedrag van lot 2.

6.2.1 Financieel overzicht

De onderstaande tabellen geven een overzicht van respectievelijk:

- 1) de verhouding van de subsidiëring door het EFRO/BHG per as voor lot 2 (publieke sector), met in het paars as 3bis (16,98%);
- 2) de volledige lijst van de gesubsidieerde projecten voor as 3bis met het subsidiebedrag EFRO/BHG en hun totale budget;
- 3) een visuele weergave in kolommen van het aandeel EFRO/BHG per project van as 3bis (in stijgende volgorde).

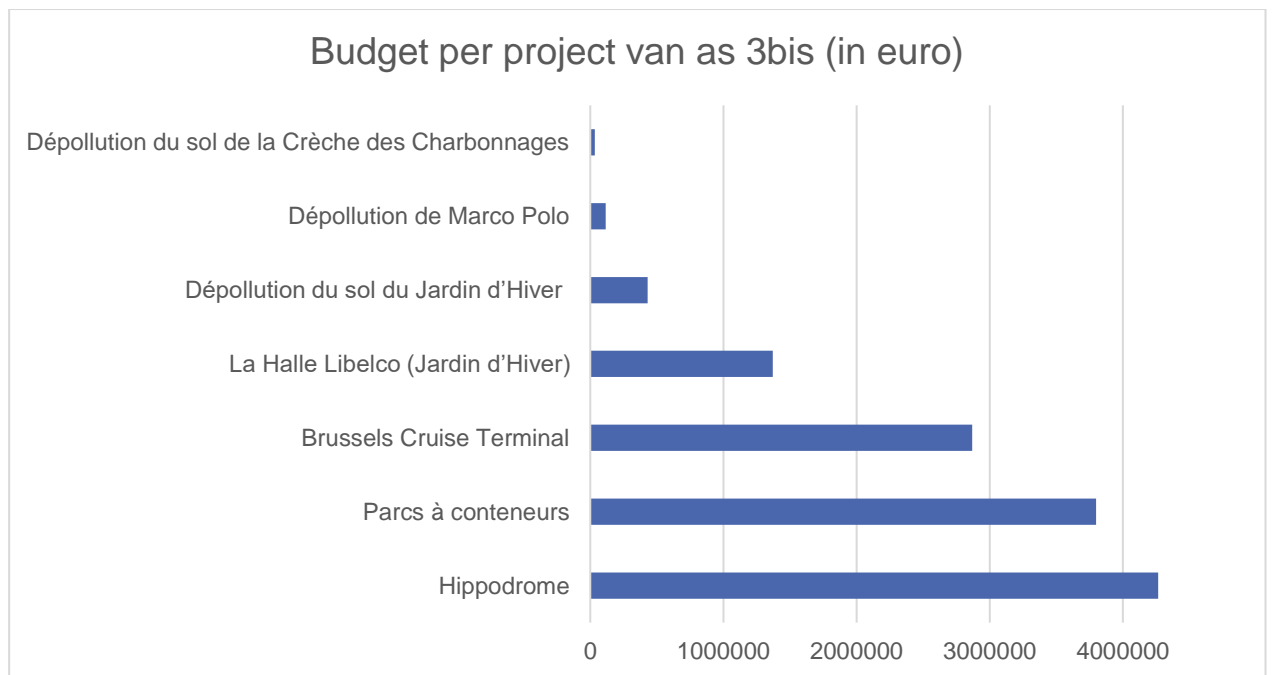
1) Aandeel in de subsidie EFRO/BHG van as 3bis voor lot 2 (publieke sector):

2) Volledig overzicht van de projecten van as 3bis:

Project	Operator	EFRO + BHG	Totaalbedrag
Hippodroom	DROHME	€ 4.265.934,51	€ 7.400.000,00
Containerpark	Net Brussel	€ 3.797.916,00	€ 4.974.926,80
Brussels Cruise Terminal	Haven van Brussel	€ 2.869.349,31	€ 4.813.254,00
Libelcohal (Wintertuin)	Gemeente Molenbeek	€ 1.370.892,79	€ 3.450.000,00
Bodemsanering van de Wintertuin	Gemeente Molenbeek	€ 429.841,30	€ 3.450.000,00
Sanering van Marco Polo	CityDev	€ 115.625,00	€ 1.460.000,00
Bodemsanering Wijkkribbe Charbonnages	Gemeente Molenbeek	€ 32.842,52	€ 4.778.449,04
Totaal		€ 12.882.402,43	€ 30.326.630,84

3) Kolomweergave van het aandeel EFRO/BHG per project van as 3bis (in stijgende volgorde):

6.2.2 Verwezenlijking van de verwachte resultaten

Wat betreft de twee specifieke doelstellingen van as 3bis, SD 3.4 'Ondersteuning van de verbetering van het stedelijke leefmilieu via de sanering van verontreinigde bodems en verlaten industrieterreinen' en SD 3.5 'De afvalophaling met het oog op de omvorming naar "hulpmiddelen" vergemakkelijken en organiseren' werd geen enkele indicator voor verwezenlijking bereikt. De hoofdreden is dat, hoewel een deel van de projecten afgerond is, zij nog geen eindresultaten ter communicatie rapporteren. Het enige project dat SD 3.5 voedt, het recyclagepark van Anderlecht (gedragen door Net Brussel), zal pas in 2024 het licht zien. De opvolging van de indicatoren volgt hieronder.

De indicatoren in de onderstaande tabel worden opgenomen zoals meegedeeld in de jaarlijkse uitvoeringsverslagen. De onderstaande tabel werd overgenomen uit het jaarlijks uitvoeringsverslag van 2023 tot opvolging van de indicatoren.

GOB – Impactbeoordelingen van OP EFRO 2014-2020: Lot 2 – Publieke sector

Eindverslag – Aanbevelingen

March 2023

Id	Indicator	Doelstelling OP 2023	Doelstelling projecten 2023	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
CO22	Bodemsanering: Totale oppervlakte van gesaneerde bodem	Verwachtingen		0	0,2993	0,5975	0,6753	0,6753	0,7563	2,6763
		4,77	2,6763	0	0	0	0	0	0,2982	0,2982
CO38	Stedelijke ontwikkeling: Open ruimte gecreëerd of opgeknapt in stedelijke gebieden	Verwachtingen		198.022	198.022	198.022	198.022	56.022	56.022	56.022
		4.500	56.022	0	0	0	0	0	0	0
CO17	Extra capaciteit voor het recycleren van afvalstoffen	Verwachtingen		0	0	5.000	5.000	5.000	5.000	5.000
		5.000	5.000	0	0	0	0	0	0	0

6.2.3 Specifieke bevinding nr. 1: Het EFRO fungeert als een economische hefboom voor operatoren die het zich anders niet hadden kunnen veroorloven te investeren in bodemsanering en de verbetering van afvalophalingsmethodes

Ook as 3bis wordt gekenmerkt door twee soorten projecten: enerzijds omvangrijke projecten die aanzienlijke financiële steun van het EFRO genieten, en anderzijds projecten die bij andere prioritaire assen horen die in de loop van de programmatie een bijkomende envelop ontvingen naar aanleiding van een saneringsbesluit (vanaf 2018).

Voor de eerste groep was het EFRO van doorslaggevend belang voor de opstart en verwezenlijking van projecten die anders niet mogelijk waren geweest. Het EFRO verleent in de ogen van interne besluitvormers en partners legitimiteit, wat de projectdragers in staat stelt hun ambities waar te maken ondanks de moeilijkheden die eigen zijn aan de levenscyclus van een project. Dat geldt in het bijzonder voor de twee projecten die we toelichten in onze casestudy: Brussels Cruise Terminal en Containerpark.

Voor de tweede groep, waarbij het EFRO wordt aangewend tot sanering, was dat echter hoofdzakelijk opdat de projectdragers de bodem juridisch in regel zouden stellen, en dit met een veel kleinere financiële bijdrage. Daardoor is de meerwaarde bij de overige projectdragers minder duidelijk.

6.2.4 Specifieke bevinding nr. 2: De grote projecten genieten tevens een toegevoegde waarde op kwalitatief vlak, ook al waren ze oorspronkelijk gepland vóór de programmatieperiode 2014-2020

De inschrijving van projecten die gepland waren vóór de projectoproep van het EFRO voor de programmatieperiode 2014-2020 heeft het met name mogelijk gemaakt om ze in overeenstemming te brengen met de vereisten van het EFRO inzake rationeel gebruik van grondstoffen, en dit zowel op grondigere als ambitieuzere wijze. Dat geldt met name voor het project van het recyclagepark van Anderlecht, dat wil veranderen hoe gebruikers van het park naar afval kijken. In plaats van simpel vuilnis willen ze het na het eerste gebruik via recyclage opwaarderen tot een bruikbare grondstof.

De meerwaarde van het EFRO bestaat er dus in dat het projectdragers in staat stelt hun ideeën integraal te realiseren door hen de veiligheid van een financiering over een relatief lange periode te schenken. Dit kader geeft operatoren de gelegenheid om vooraf reeds goed doordachte projecten te laten rijpen. Van deze meerwaarde is overigens geen sprake wanneer een bijkomende envelop wordt verkregen in de loop van de programmatie, in het bijzonder bij het saneringsbesluit in 2018, waarvoor de voordelen van het EFRO voor de operatoren minder volledig werden beschouwd.

6.2.5 Specifieke bevinding nr. 3: De programmatieperiode van het EFRO is te kort voor de operatoren die grote werkzaamheden startten aan het begin

van het programma als ze nog geen hoge mate van maturiteit hadden bereikt

Deze bevinding is vergelijkbaar met die van as 3. De operatoren die hun project aan het begin van de programmatieperiode opstartten, konden in onvoldoende mate een beheerstrategie instellen voor de risico's eigen aan grote infrastructuurprojecten om zo eventuele tegenslagen te voorzien en zich aan de programmatieperiode te houden. Dat geldt met name voor de projecten Containerpark en Hippodroom, die beide af te rekenen kregen met een onbetrouwbare partner of projectbeheerder die onmisbaar was voor de voortzetting van de werken in de loop van de programmatieperiode. Zulke problemen hebben minder impact op startende projecten die al een reeks deliverables hebben geactiveerd, zoals het verkrijgen van een stedenbouwkundige vergunning.

6.2.6 Specifieke bevinding nr. 4: Bij gebrek aan inzicht in de kleinere projecten van as 3bis kan het economische en kwalitatieve hefboomeffect van het EFRO niet worden beoordeeld, met name voor de saneringsprojecten

Zoals eerder vermeld, geven de dragers van saneringsprojecten voor deze deliverable geen wezenlijk hefboomeffect van het EFRO aan.

De EFRO-directie licht toe dat het opstellen van saneringsbesluiten dicht bij het einde van de programmatieperiode (vanaf 2018) ten gunste van de operatoren werd gebruikt om hen in staat te stellen te voldoen aan de bijkomende financieringsbehoeften waar vele projecten in de oude industriezone van het Gewest mee te maken kregen. Doordat het EFRO deze extra kosten voor zijn rekening nam, konden de projecten worden ontwikkeld in zones die weliswaar relatief duurder zijn, maar waar de lokale overheden het prioritair achten middelen te concentreren.

Er is sprake van een hefboomeffect, maar niet ten gunste van een grotere investering voor sanering (wel voor de ontwikkeling van de projecten op het vlak van andere thema's).

6.2.7 Beoordeling volgens de criteria

De onderstaande tabel toont de mate waarin de beoordelingscriteria van vraag 1, opgesteld in het beoordelingskader, werden behaald. De schaal is als volgt:

- Behaald (groen): aan alle elementen van het beoordelingscriterium is voldaan;
- Bevredigend (geel): aan een aanzienlijk deel van de elementen van het beoordelingscriterium is voldaan;
- Gedeeltelijk (oranje): aan een deel van de elementen van het beoordelingscriterium is voldaan;
- Niet behaald (rood): aan geen of een minderheid van de elementen van de beoordelingscriteria is voldaan.

Beoordelvingsvraag: In hoeverre heeft de implementatie van het OP EFRO 2014-2020 de overheid geholpen om meer te investeren in zijn opdrachten met betrekking tot as 3bis: Het verbeteren van de milieukwaliteit van de stedelijke gebieden?		
Beoordelingscriteria	Beoordeling	Verklaring
Dankzij het EFRO kon de kwaliteit van het stedelijk milieu verbeterd worden door verontreinigde bodems en verlaten industrieterreinen te saneren tot kwaliteitsvolle groenruimtes in de stadsomgeving.	Gedeeltelijk	Hoewel uit de indicatoren in de jaarlijkse uitvoeringsverslagen blijkt dat de verwachte resultaten niet werden behaald, leverden de meeste projecten toch resultaten op: Brussels Cruise Terminal en de saneringsprojecten (Libelcohal, Wijkkribbe Charbonnages, Marco Polo, Wintertuin).
Het EFRO maakte een betere afvalophaling mogelijk door de capaciteit van de ophaaldienst en de omvorming van afval uit te breiden.	Behaald¹	Het park is nog niet in gebruik. Bij de opening in 2024 zal het bijdragen tot deze verbetering en een nieuw systeem mogelijk maken voor de ophaling en omvorming van afval.

¹ Aangezien het park nog niet operationeel is, is de opmerking 'behaald' grijs gekleurd. Dat betekent dat het project nog niet werkelijk voldoet aan de verwezenlijgingsdoelstellingen van het OP, maar dat deze wel zullen worden behaald bij de opening ervan in 2024.

In hoeverre zou de overheid zijn projecten niet kunnen verwezenlijken zonder de steun van het EFRO?

Beoordelingscriteria	Beoordeling	Verklaring
<p>De overheidsinstanties die EFRO-steun hebben genoten, hadden hun werken ter verbetering van het stedelijk milieu niet kunnen verwezenlijken.</p>	<p>Gedeeltelijk</p>	<p>Dit klopt voor grote projecten die aanzienlijke EFRO-subsidies ontvingen zoals Hippodroom, Brussels Cruise Terminal en het Containerpark. Het geldt in mindere mate voor de kleine bedragen toegekend aan de saneringsprojecten. De EFRO-directie verklaart in het bijzonder dat de saneringsbesluiten (vanaf 2018) de operatoren de gelegenheid gaven hun wettelijke verplichtingen na te komen.</p>
<p>Zonder de hulp van het EFRO hadden de overheidsinstanties hun diensten inzake afvalophaling en -omvorming niet kunnen verbeteren.</p>	<p>Behaald</p>	<p><i>Net Brussel</i> had sowieso een containerpark in gebruik genomen, maar dan in een beperktere versie. De inschrijving van dit project in het OP EFRO 2014-2020 maakte het mogelijk om het park exemplarisch te maken inzake circulariteit, ophaling en omvorming van afval.</p>

6.2.8 Antwoord op de beoordelingsvragen

- *In hoeverre heeft de implementatie van het OP EFRO 2014-2020 de overheid geholpen om meer te investeren in de verbetering van de milieukwaliteit van de stedelijke gebieden (as 3bis)?*

Wat behaalde resultaten betreft, verwezenlijken de operatoren van as 3bis gedeeltelijk de doelstellingen die ze zich hadden gesteld op het vlak van indicatoren voor verwezenlijking. Dat is met name te wijten aan de vertragingen van een deel van de operatoren, die nog geen resultaten kunnen meedelen.

Die vertragingen worden verklaard door onverwachte externe factoren (COVID-pandemie, gestegen materiaalprijzen), oorzaken eigen aan de levenscyclus van projecten (bv. personeelsverloop) en de lagere mate van maturiteit van bepaalde projecten van deze as (Hippodroom, Containerpark), in tegenstelling tot de Haven van Brussel, die reeds lang voor de OP EFRO-programmatie 2014-2020 de verschillende deliverables van hun projecten had overwogen.

Ondanks deze matige prestatie ten aanzien van de indicatoren verleent het EFRO elk van de operatoren aanzienlijke financiële steun, en levert het een significante bijdrage tot de verbetering van het stedelijk milieu en de afvalophalings- en omvormingsdienst in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Bepaalde projecten zijn weliswaar nog niet tot stand gekomen, maar het EFRO heeft een impuls gegeven en ondersteund, met de garantie dat het binnen zijn verantwoordelijkheden zijn beloften nakomt.

Op die manier stelt het EFRO zijn begunstigden in staat hun inspanningen ter verbetering van het stedelijk milieu aan te houden, en hen tegelijk te kaderen binnen zijn doelstellingen voor sociale cohesie in Europa. Dat geldt met name voor de projecten toegelicht in de casestudy (Brussels Cruise Terminal en Recyclagepark Anderlecht), die budgettair voor een aanzienlijk deel rusten op het Europees financieel instrument. Zo heeft de Haven van Brussel zijn activiteiten ondergebracht in de perimeter van de wijk Neder-over-Heembeek, om de omgeving van dit deel van het kanaal, dat doorgaans weinig aantrekkelijk is, nieuw leven in te blazen. Hetzelfde geldt voor het containerpark van Net Brussel, dat gevestigd werd aan een centraal deel van het kanaal met een vergelijkbare bedoeling tot stedelijke integratie. Tegelijk wil men er een nieuwe methode van afvalophaling en -omvorming bevorderen, en de wijk doen heropleven via de verschillende activiteiten die er zullen worden aangeboden.

Deze conclusie moet evenwel genuanceerd worden in het geval van de saneringssubsidies die in de loop van het programma werden toegekend en waarvoor de meerwaarde van het EFRO (voor de sanering) minder duidelijk is; dat blijkt uit het bescheiden aandeel ervan in het totale budget van de projecten van de operatoren. Deze projecten verklaren waarom as 3bis in plaats van 'bevredigend' slechts 'gedeeltelijk' scoort.

- *In hoeverre zou de overheid zijn projecten niet kunnen verwezenlijken zonder de steun van het EFRO?*

De vraag of de projecten tot stand waren gekomen zonder de hulp van het EFRO, is met name relevant voor grote infrastructuurprojecten met budgetten die de operatoren niet op zo'n korte termijn hadden kunnen deblokken. Het antwoord is echter minder duidelijk voor de saneringsprojecten die een aanmerkelijk kleiner deel van het totaalbedrag van de betreffende projecten vertegenwoordigen.

6.3 As 4 – Het levenskader verbeteren van de kwetsbare buurten en bevolkingsgroepen

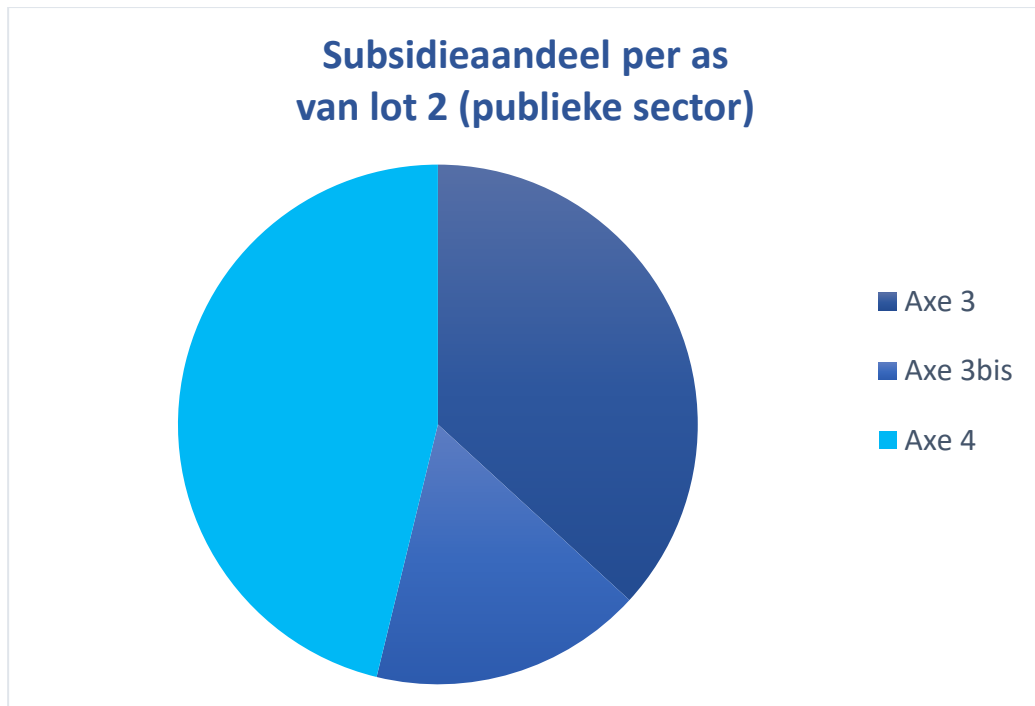
As 4 – Het levenskader verbeteren van de kwetsbare buurten en bevolkingsgroepen betreft 13 projecten voor een totaal van € 35.056.044,00, ofwel 46,20% van het totaalbedrag van lot 2.

6.3.1 Financieel overzicht

De onderstaande tabellen geven een overzicht van respectievelijk:

- 1) de verhouding van de subsidiëring door het EFRO/BHG per as voor lot 2 (publieke sector), met in het blauw as 4 (46,20%);
- 2) de volledige lijst van de gesubsidieerde projecten voor as 4 met het subsidiebedrag EFRO/BHG en hun totale budget;
- 3) een visuele weergave in kolommen van het aandeel EFRO/BHG per project van as 3bis (in stijgende volgorde).

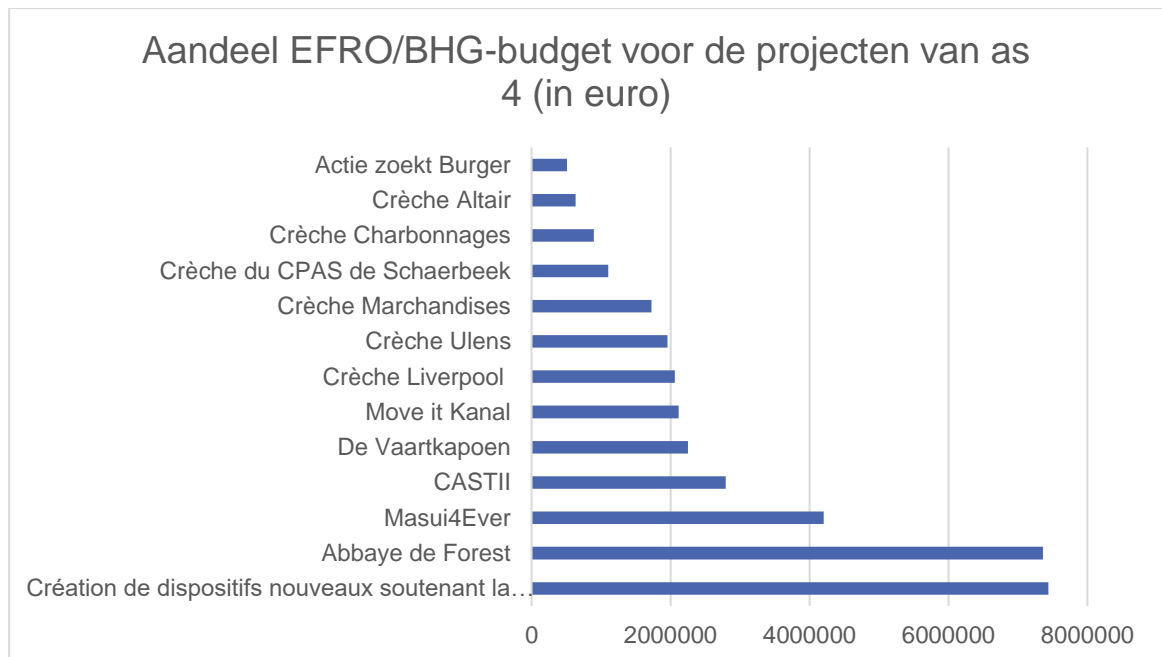
1) Aandeel in de subsidie EFRO/BHG van as 4 voor lot 2 (publieke sector):

2) Volledig overzicht van de projecten van as 4:

Project	Operator	EFRO + BHG	Totaalbedrag
Oprichting van nieuwe voorzieningen ter ondersteuning van de zorg voor kwetsbare bevolkingsgroepen in Brussel	Dokters van de Wereld	€ 7.440.000,00	€ 7.440.000,00
Abdij van Vorst	Gemeente Vorst	€ 7.359.272,00	€ 29.450.000,00
Masui4Ever	Zinneke	€ 4.204.921,00	€ 4.824.124,32
	iMAL, MOVE en Huis van Culturen en Sociale		
CASTII	Samenhang	€ 2.793.534,00	€ 2.910.000,00
De Vaartkapoen	De VK	€ 2.250.000,00	€ 4.500.000,00
Move it Kanal	Lasso	€ 2.115.319,00	€ 2.290.000,00
Wijkkribbe Liverpool	Gemeente Molenbeek	€ 2.060.573,00	€ 4.270.000,00
Wijkkribbe Ullens	Gemeente Molenbeek	€ 1.957.391,00	€ 2.750.000,00
Wijkkribbe Îlot Marchandises	Gemeente Anderlecht	€ 1.727.403,00	€ 1.930.000,00
Kinderdagverblijf van het OCMW van Schaarbeek	OCMW van Schaarbeek	€ 1.106.100,00	€ 2.460.000,00
Wijkkribbe Charbonnages	Gemeente Molenbeek	€ 896.671,00	€ 4.778.449,04
Kinderdagverblijf Altaïr	Gemeente Schaarbeek	€ 633.000,00	€ 1.960.000,00
Actie zoekt Burger	De VK	€ 511.860,00	€ 511.860,00
Totaal		€ 35.056.044,00	€ 70.074.433,36

3) Kolomweergave van het aandeel EFRO/BHG per project van as 3bis (in stijgende volgorde):

6.3.2 Verwezenlijking van de verwachte resultaten

Alle indicatoren voor verwezenlijking van de specifieke doelstellingen voor as 4 werden behaald. Het EFRO zal op termijn toelaten de resultaten voor deze prioritaire as te behalen. Hoewel nog niet alle projecten zijn afgerond, in het bijzonder de kinderdagverblijven van SD 4.1, zijn deze al operationeel en leveren ze resultaten op. De opvolging van de indicatoren volgt hieronder.

De indicatoren in de onderstaande tabel worden opgenomen zoals meegedeeld in de jaarlijkse uitvoeringsverslagen. De onderstaande tabel werd overgenomen uit het jaarlijks uitvoeringsverslag van 2023 tot opvolging van de indicatoren.

GOB – Impactbeoordelingen van OP EFRO 2014-2020: Lot 2 – Publieke sector

Eindverslag – Aanbevelingen

March 2023

Id	Indicator	Doelstelling OP 2023	Doelstelling projecten 2023	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
SD 4.1	Aantal opvangplaatsen per honderd kinderen jonger dan drie jaar	Verwachtingen		-	-	-	-	-	-	-
		30	30	20,04	28,20	30,59	32,02	35,23	-	-
SD 4.2	Aantal culturele instellingen in de achtergestelde buurten (per inwoner)	Verwachtingen			-	-	-	-	-	-
		1.191	1.174	770	-	-	-	-	-	-
BX 5		Verwachtingen		35	35	35	35	35	35	35

GOB – Impactbeoordelingen van OP EFRO 2014-2020: Lot 2 – Publieke sector

Eindverslag – Aanbevelingen

March 2023

	Aantal participatieve projecten van ruimtelijke ontwikkeling	25	35	14	35	171	201	222	246	0
CO39	Stedelijke ontwikkeling: publieke of commerciële gebouwen gebouwd of gerenoveerd in stedelijke gebieden	Verwachtingen		15.215,00	17.315,00	17.315,00	17.315,00	17.315,00	17.315,00	-
		8.300,00	17.315,00	0	0	0	0	0	735,68	-
BX 8	Aantal consultaties in de sociale eerstelijnscentra voor globale gezondheidszorg (fysiek en mentaal) waarmee tegemoet wordt gekomen aan de problemen waarmee kwetsbare bevolkingsgroepen te maken hebben (waaronder vluchtelingen, asielzoekers, mensen zonder papieren of zonder administratieve status)	Verwachtingen		-	-	-	-	-	-	50.000,00
		50.000,00	50.000,00	0						126.101,00
CO39	Publieke of commerciële gebouwen gebouwd of gerenoveerd in stedelijke gebieden	Verwachtingen		-	2.400,00	2.400,00	2.400,00	2.400,00	2.400,00	2.400,00
		2.400,00	2.400,00	0	0	0	0	0	0	0

6.3.3 Specifieke bevinding nr. 1: het EFRO fungeert als economische hefboom voor operatoren die het zich anders niet hadden kunnen veroorloven in hun project te investeren. Dat geldt in het bijzonder voor operatoren in de sociaal-culturele sector en de gezondheidszorg voor SD 4.2, SD 4.3 en SD 4.4, en in mindere mate SD 4.1

Opvallend voor as 4 is het aandeel EFRO + BHG voor elk van de projecten. Dat is doorgaans aanzienlijk en het hefboomeffect van het EFRO is bijgevolg des te meer voelbaar, zij het in de verwezenlijking van de doelstellingen of in de ontwikkeling van de projecten in lijn met het Europese beleid aangaande sociale cohesie.

De verklaring ligt ongetwijfeld in de aard van de projectdragers in de sociaal-culturele sector en gezondheidszorg, die algemeen minder geldmiddelen hebben dan de eerder bestudeerde sectoren. Dat geldt vooral voor SD 4.2 'Vergroten van het aanbod aan culturele infrastructuur en uitrustingen die de stedelijke opwaardering in achtergestelde wijken begeleidt', SD 4.3 'De deelname van de inwoners aan de stedelijke dynamiek en de stedenbouwkundige projecten in de achtergestelde wijken versterken' en SD 4.4 'Een gezondheids- en sociaal aanbod ontwikkelen ten behoeve van kwetsbare bevolkingsgroepen (waaronder vluchtelingen, asielzoekers, mensen zonder papieren of zonder administratieve status)'. De bevinding geldt in mindere mate ook voor SD 4.1 'Het aantal opvangplaatsen verhogen voor het onthaal van jonge kinderen in de achtergestelde wijken' gezien een deel van de kinderdagverblijven toebehoren aan projecten die al bestonden op het moment van de projectoproep EFRO 2014-2020, zoals het Duurzaam wijkcontract 'Rond Leopold II', het onderwerp van onze casestudy.

6.3.4 Specifieke bevinding nr. 2: de toegevoegde kwaliteit van het EFRO is voelbaar voor alle SD waarvoor de operatoren de verwachte resultaten overstegen, met name door hen in staat te stellen om omvangrijkere projecten te verwezenlijken, ook al ging het om activiteiten waarvoor ze sowieso de expertise hadden

De begunstigde operatoren van het EFRO voor as 4 staan bekend als experts aangaande de projecten die ze dragen. De financiële steun van het EFRO heeft hun manier van werken dus niet noodzakelijk beïnvloed aangezien ze eerder al afgestemd waren op de beleidsrichtlijnen voor sociale cohesie, hetzij met betrekking tot cultureel aanbod, kinderopvang of het medisch-sanitaire aspect. Dat kan doen vermoeden dat de impact van het EFRO eerder klein was omdat deze operatoren nog altijd projecten realiseren waarmee ze zich onderscheiden in het Brusselse stedelijke metabolisme.

De steun van het EFRO aan deze operatoren, die financieel minder slagkracht hebben dan die van as 3 en 3bis, heeft in de eerste plaats toegelaten deze expertise te bestendigen en verankeren in het Brusselse milieu, hetzij door de organisatie van pilootprojecten of hun investeringen in gebouwen: Zinneke vzw heeft zijn intrek genomen in Masui, Dokters van de Wereld heeft twee medisch-sanitaire centra opgericht, en in de gemeentes Schaarbeek en Molenbeek werden kinderdagverblijven geopend.

Via de financiële steun voor de voorzieningen die het toeliet te bouwen en renoveren, drukt het EFRO zo zijn stempel op het stedelijke metabolisme van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Het EFRO biedt de ruimte die zijn begunstigden nodig hebben om de opdrachten te vervullen waarvoor ze werden gekozen.

Tot slot blijkt bij elke operator van as 4 dat de EFRO-projecten de gewone omvang overtreffen, hetzij in aantal opvangplaatsen, aantal medische consultaties of in de oppervlakte gebouwen die ingericht worden met het oog op culturele of sociaal-medische activiteiten.

6.3.5 Specifieke bevinding nr. 3: de economische en kwalitatieve hefboom vertaalt zich met name in de verwezenlijking van behoefteonderzoeken bij de operatoren van deze as

De projecten van as 4 onderscheiden zich zowel in de kwaliteit van de uitgevoerde projecten als het behalen van de indicatoren voor verwezenlijking. Wat vooral opvalt bij de operatoren is een behoefteonderzoek vóór of tijdens het door het EFRO gefinancierde project met als doel de indicatoren zo goed mogelijk te definiëren, die op te volgen, en een cultureel of gezondheidsaanbod te realiseren dat afgestemd is op de doelgroepen in de achtergestelde buurten.

6.3.6 Specifieke bevinding nr. 4: de operationele hefboom was ook een gelegenheid voor deze operatoren om samenwerkingsverbanden te creëren en te versterken met partners in dezelfde sector, om de Europese principes van sociale cohesie te verruimen tot buiten de begunstigden, en om deel te nemen aan het ontwikkelingsbeleid van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

De meerwaarde van het EFRO blijkt vooral waar projectdragers EFRO-steun aanwenden om samenwerkingsverbanden te creëren die erop gericht zijn hun goede praktijken te verspreiden buiten de begunstigden van het EFRO. Dat geldt in het bijzonder voor SD 4.2, SD 4.3 en SD 4.4, waarbij de infrastructuur die met de EFRO-financiering uitgebouwd wordt, een uitwisselings- en ontmoetingsplaats wordt voor stakeholders met een gedeelde visie, meer bepaald rond de sociale cohesie die het Europese financiële instrument wenst.

Deze gedeelde visie op sociale cohesie bereikt zijn hoogtepunt wanneer EFRO-projectdragers ingezet worden om het toekomstige ontwikkelingsbeleid van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest mee vorm te geven, zoals het geval was voor Dokters van de Wereld.

6.3.7 Beoordeling volgens de criteria

De onderstaande tabel toont de mate waarin de beoordelingscriteria van vraag 1, opgesteld in het beoordelingskader, werden behaald. De schaal is als volgt:

- Behaald (groen): aan alle elementen van het beoordelingscriterium is voldaan;
- Bevredigend (geel): aan een aanzienlijk deel van de elementen van het beoordelingscriterium is voldaan;
- Gedeeltelijk (oranje): aan een deel van de elementen van het beoordelingscriterium is voldaan;
- Niet behaald (rood): aan geen of een minderheid van de elementen van de beoordelingscriteria is voldaan.

Beoordelvraag: In hoeverre heeft de implementatie van het OP EFRO 2014-2020 de overheid geholpen om meer te investeren in zijn opdrachten met betrekking tot as 4: Het verbeteren van de leefomgeving van kwetsbare bevolkingsgroepen?		
Beoordelingscriteria	Beoordeling	Verklaring
Het EFRO heeft het mogelijk gemaakt de genderongelijkheid in achtergestelde buurten te verkleinen door opvangplaatsen te creëren in de kinderdagverblijven.	Bevredigend	Het EFRO heeft het mogelijk gemaakt het aantal plaatsen in kinderdagverblijven te vergroten. Over de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen valt op basis van de beschikbare gegevens en indicatoren onmogelijk te oordelen. Toch draagt het uitbouwen van de opvangcapaciteit voor kleine kinderen in een wijk met veel alleenstaande moeders bij aan de sociale en economische zelfredzaamheid van deze vrouwen.

GOB – Impactbeoordelingen van OP EFRO 2014-2020: Lot 2 – Publieke sector

Eindverslag – Aanbevelingen

March 2023

Het EFRO heeft bijgedragen aan de opwaardering van achtergestelde stadsbuurten door het aanbod van hun culturele organisaties te versterken.

Behaald

Het EFRO heeft een sleutelrol gespeeld in de verduurzaming en ondersteuning van de culturele activiteiten van de betreffende vzw's.

Het EFRO heeft de deelname van de inwoners aan de stedenbouwkundige projecten in hun wijk versterkt door participatieve vergaderingen te organiseren voor de buurtprojecten

Behaald

Het EFRO heeft participatieve vergaderingen mogelijk gemaakt die bijdroegen tot de betrokkenheid van jongeren bij het culturele aanbod in hun wijk. De doelstelling van de participatieve vergaderingen werd bovendien ruimschoots behaald.

Het EFRO heeft kwetsbare bevolkingsgroepen betere toegang gegeven tot sociale en gezondheidsdiensten die afgestemd zijn op hun specifieke behoeften door hen zorgcentra te bieden op maat van de specifieke eigenschappen van deze doelgroep.

Behaald

In het Brussels gewest zijn twee centra voor geïntegreerde zorg tot stand gekomen, die elk een medisch centrum bieden alsook sociale bijstand, fysiotherapie en een centrum voor gezinsplanning voor de achtergestelde bevolkingsgroepen in de buurt.

De doelstelling van 2.400 m² bebouwde of gerenoveerde oppervlakte werd ruim twee keer behaald: het ene centrum beslaat 1.500 m² en het tweede 3.600 m², voor een totaal van 5.100 m². Ook de doelstelling inzake het aantal consultaties werd ruimschoots behaald met meer dan 120.000 consultaties in plaats van de aangekondigde 50.000.

In hoeverre zou de overheid zijn projecten niet kunnen verwezenlijken zonder de steun van het EFRO?

Beoordelingscriteria	Beoordeling	Verklaring
De publieke operatoren hadden hun onthaalcapaciteit niet kunnen uitbreiden zonder de hulp van het EFRO.	Gedeeltelijk	De bevroagde kinderdagverblijven hadden hun project ongeacht het EFRO sowieso gerealiseerd. De projecten waren immers al gepland vóór de programmatieperiode. De steun van de cofinanciering EFRO/BHG heeft een toegevoegde waarde gecreëerd doordat de operatoren het aantal plaatsen dat ze oorspronkelijk hadden voorzien, konden opkrikken.
De publieke operatoren hadden hun stadsbuurt niet kunnen opwaarderen zonder de hulp van het EFRO.	Bevredigend	De betreffende operatoren beschikten niet over de nodige middelen om een dergelijk project te verwezenlijken en konden dit dankzij het EFRO toch doen op grotere schaal dan zij gewend zijn. Toch is het project Abdij nog niet van start gegaan: het is nu gespreid over de volgende programmatieperiode 2021-2027.
De publieke instellingen hadden de betrokkenheid van de inwoners niet kunnen verbeteren zonder de hulp van het EFRO.	Behaald	De sociaal-culturele publieke operatoren hadden hun projecten niet kunnen verwezenlijken zonder de steun van het EFRO, en al zeker niet op een dergelijke schaal.
Dokters van de Wereld had de toegang van kwetsbare bevolkingsgroepen tot sociale en gezondheidsdiensten niet kunnen verbeteren zonder de steun van het EFRO.	Behaald	Zonder het EFRO was het project niet tot stand gekomen. Bovendien zorgde het voor het goede verloop van de werkzaamheden voor de twee centra voor geïntegreerde zorg voor kwetsbare bevolkingsgroepen (vluchtelingen, asielzoekers, alcoholisten enz.).

6.3.8 Antwoord op de beoordelingsvragen

- *In hoeverre heeft de implementatie van het OP EFRO 2014-2020 de overheid geholpen om meer te investeren in de verbetering van het levenskader van kwetsbare bevolkingsgroepen (as 4)?*

Wat de verwezenlijking van resultaten betreft, heeft het EFRO operatoren met expertise in de culturele en sociaal-medische sector in staat gesteld hun activiteiten duurzaam te verankeren in het Brussels weefsel via de financiering van voorzieningen tot transformatie van de wijken van kwetsbare bevolkingsgroepen. In de programmerieperiode 2014-2020 hebben verschillende kinderdagverblijven, twee centra voor globale gezondheidszorg en culturele voorzieningen met ontmoetingsplaatsen voor inwoners van de wijk de deuren geopend. Dat wordt perfect weergegeven in de goede prestaties waarvan de indicatoren van verwezenlijking van as 4 getuigen.

Volgens de operatoren en de betreffende specifieke doelstelling heeft het EFRO een diverse impact gehad met verwezenlijkingen die aanvullend zijn, dan wel als integrale hefboom kunnen worden gezien. Die diverse impact wordt weerspiegeld in de verschillende beoordelingen voor deze evaluatie.

Ten eerste: voor de kinderdagverblijven laat de rol van het EFRO zich eerder gedeeltelijk gevoelen. De operatoren verantwoordelijk voor de kinderdagverblijven die bevestigd werden voor de casestudy en bij de focusgroepen, getuigen van de noodzakelijke doch beperkte rol van het EFRO. Dat was eerder een aanvulling op de eerder bepaalde budgetten voor de oprichting van kinderdagverblijven die sowieso op stapel stonden. In de debatworkshop nuanceerden de experts deze visie door erop te wijzen hoe het EFRO deze inrichtingen in staat heeft gesteld ambitieuzer te worden en meer opvangplaatsen te creëren dankzij de budgettaire wijzigingen die men doorvoerde na de EFRO-projectoproep in 2014.

Ten tweede, wat het aanbod van de culturele infrastructuur en uitrustingen betreft, heeft het EFRO een aanmerkelijke impact gehad bij operatoren die de (voor hun omvang aanzienlijke) geldmiddelen nodig voor de inrichting van hun activiteiten moeilijk hadden kunnen deblokkeren. Denk daarbij aan Zinneke vzw of de VK. Deze rol van het EFRO was minder voelbaar bij het project Abdij van Vorst, dat verder verschillende problemen had op het vlak van stedenbouwkundige vergunningen en de buurt. Dat verklaart de beoordeling 'bevredigend' in plaats van 'behaald'. Niettemin laat het EFRO, net als voor het project Kazernes van as 3, toe om de ambities van een groot infrastructuurproject te ondersteunen met de belofte dat de verwachte resultaten in de volgende programmerieperiode verwezenlijkt zullen worden.

Wat de projecten voor cultuurparticipatie van SD 4.3 aangaat, heeft het EFRO de verschillende operatoren significant ondersteund, met name op het vlak van de omvang en kwaliteit van de verwezenlijkingen die deze culturele operatoren zich anders niet hadden kunnen veroorloven.

Voor SD 4.4 tot slot hebben het EFRO en het BHG de twee centra helemaal gezamenlijk bekostigd om in te spelen op een medische urgentie. Tegelijk zorgden ze zo voor een regionaal ontwikkelingsbeleid voor geïntegreerde gezondheidszorg in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

- *In hoeverre zou de overheid zijn projecten niet kunnen verwezenlijken zonder de steun van het EFRO?*

Op de vraag of de projecten van as 4 tot stand waren gekomen zonder de hulp van het EFRO, werd dat voor het merendeel van de projecten, vooral die in de culturele sector en de gezondheidszorg, gecontroleerd. Dat is minder duidelijk in de projecten van SD 4.1, die grotendeels al het onderwerp waren van een duurzaam wijkcontract waarvan het EFRO de vestiging in het Brusselse stedelijke metabolisme kwam ondersteunen.

7 Transversale bevindingen

Deze evaluatie onderzoekt in welke mate het EFRO voor de periode 2014-2020 een hefboom is geweest voor zijn begunstigen in de publieke sector of of er, integendeel, neveneffecten werden gezien die strijdig waren met dit vermogen van het EFRO om het Brusselse stedelijke metabolisme te versterken.

De raamnota gaf aan dat dit gezichtspunt nodig was omdat het onmogelijk was een grondige effectbeoordeling te maken van dit financieel instrument. De werkzaamheid van het EFRO wordt daarom gemeten aan de hand van zijn hefboomeffect of het 'eerste steen'-effect.

Het hefboomeffect is een metafoor voor het werktuig dat de gebruiker ervan toelaat zijn kracht te vermenigvuldigen en zo een handeling uit te voeren die zonder het werktuig niet mogelijk was geweest. Het hefboomeffect is een veelgebruikte term in de economische wereld, en beschrijft een financiële techniek die tot doel heeft een gewenst effect te vermenigvuldigen, in het bijzonder door extra cofinanciering of winsten op te leveren. In de context van het overheidsbeleid is een hefboomeffect niet beperkt tot het economische aspect van het financieel instrument; in plaats daarvan wordt het algemeen bekeken, met oog voor de diverse gunstige gevolgen ervan voor de begunstigen. De hefboom wordt dus gezien als het vermogen van het EFRO om op regionaal niveau een economische, sociale en operationele katalysator te zijn voor het Europese beleid inzake sociale cohesie.

De **eerste steen** verwijst naar een uitdrukking uit de volksmond, de eerstesteenlegging. Het gaat hierbij niet letterlijk om het plaatsen van de eerste steen van een gebouw, maar figuurlijk om de steen die wordt gelegd aan het feestelijke begin van de bouwwerkzaamheden. Deze steen onderscheidt zich door zijn vorm, kleur, materiaal of versieringen. Op deze steen staat soms de naam van de bouwmeester, met de begin- en einddatum van de werken. De eerste steen is zo een zegel dat de identiteit van de bouwmeester toont, alsook de bouwkundige of kunstzinnige strekking van het vastgoedproject. In de zin van een overheidsbeleid toont het 'eerste steen'-effect de invloed van de beleidsrichting waarvan de begunstigen blijk geven.

Tot slot zijn projectoproepen niet immuun voor averechtse effecten die schijnbaar ten gunste zijn van het publiek, hoewel de kandidatuur eerder een poging lijkt om een buitenkans te grijpen. Dit soort projectoproepen kan immers actoren aantrekken die hun werkzaamheden sowieso hadden verwezenlijkt aangezien hun projectplanning voltooid was en hun budgetten goedgekeurd. Een steunbetaling vormt in dit geval een buitenkans die bijdraagt aan het nastreven van de doelstellingen, maar in mindere mate aan de verwezenlijking van de doelstellingen van het overheidsbeleid. Is er sprake van een **buitenkans** bij een operator, dan is het verwachte effect van het overheidsbeleid dus kleiner of zelfs onbestaande. Om het met de metafoor van de hefboom te zeggen: de buitenkans bestaat erin dat de operator reeds over het werktuig beschikt om zijn doel te bereiken, maar in plaats daarvan een ander werktuig gebruikt.

De casestudy in de tussentijdse nota analyseert de praktijk op het terrein, die complexer is dan deze drie metaforen. Ze zijn evenwel referentiepunten om transversale bevindingen op te stellen.

7.1 Bevinding nr. 1: Hoe groter het aandeel van het EFRO, hoe meer het fungeert als een economische hefboom voor zijn begunstigden

Als financieel instrument voor de bevordering van economische en sociale cohesie binnen de Europese Unie heeft het EFRO als doel zijn begunstigden te helpen projecten te realiseren die de sociale en economische ongelijkheid in hun regio mee verkleinen. De inschrijving van regionale publieke operatoren in dit economische apparaat moet hen in staat stellen verwezenlijkingen in deze zin te concretiseren.

Bij de selectie van de projecten en hun behandeling door het beoordelingscomité kon al een eerste schifting worden gemaakt van de projecten die voldoende draagkrachtig werden beschouwd om aan te sluiten bij de ambities van het EFRO. Deze selectiestap levert reeds de indicatoren op die bepalen in hoeverre het EFRO in financieel opzicht een hefboom kan zijn.

Voor de meeste projecten ging een EFRO-kandidatuur automatisch hand in hand met een cofinanciering door het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, voor eenzelfde bedrag. Dat geldt voor zeven van de acht projecten die behandeld worden in de casestudy. Verder dekt het aandeel van deze cofinanciering door het EFRO/BHG voor de meerderheid van de bestudeerde gevallen een aanzienlijk deel de projectkosten (70% tot 100%):

Project	Budget	Aandeel EFRO/BHG	EFRO-aandeel in de cofinanciering
Zwembad VUB	7.008.800,00	34%	50%
Fietsroute	6.800.000,00	100%	50%
Brussels Cruise Terminal	4.813.254,00	69,35%	50%
Containerpark	4.974.926,80	74%	50%
Wijkkribbe Charbonnages	4.778.449,04	73%	26%
Masui4Ever	4.824.124,32	87,16%	50%
Move it Kanal	1.404.918,00	86,84%	50%
Dokters van de Wereld	7.440.000,00	100%	50%

Bij alle projecten in lot 2 (publieke sector) zien we dezelfde trend. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest trekt voor deze projecten doorgaans hetzelfde bedrag uit als het EFRO.

De voorwaarde voor cofinanciering van het EFRO is de eerste manier waarop het EFRO een hefboomeffect heeft. Het levert de operatoren financiële steun en vereist een cofinanciering van ten minste 50% van de eigen bijdrage. Om aan deze voorwaarde te voldoen, verdubbelde het Brussels Hoofdstedelijk Gewest dus de subsidie voor de laureaten van de projectoproep.

Daarnaast zochten de operatoren hun eigen cofinanciering, of hadden ze al een deel eigen middelen gebudgetteerd als aanvulling op de cofinanciering van het EFRO/BHG.

Dit mechanisme van cofinanciering toont hoe het EFRO vanaf de aanmaak van het dossier bijkomende financiering aantrekt van de operatoren, de gewestelijke overheid en andere geldschieters voor projecten ter ondersteuning van de sociale cohesie in Europa en Brussel. Voor deze operatoren fungeert het EFRO dus als economische hefboom.

Dat geldt in algemene zin en zelfs nog meer bij projecten die zonder het EFRO nooit tot stand waren gekomen. Dat is vooral het geval voor projecten van as 4 en de specifieke doelstellingen 4.2, 4.3 en 4.4. Deze operatoren in de culturele en sociaal-medische sector hebben vaak onvoldoende ontvangsten om zich grote projecten te kunnen veroorloven die het EFRO wel toelaat. Op die manier voedt het ambities die anders niet realiseerbaar waren geweest. Deze bevinding gaat ook op voor de projecten van as 3, waarvoor nieuwe technologieën voor energieoptimalisatie en innovatie vaak buiten de gesloten budgetten van publieke operatoren vallen. De EFRO-ondersteuning maakt het zo mogelijk om van deze projecten vooruitstrevende voorbeeldprojecten te maken.

Het effect als economische hefboom kan zich tevens laten voelen tijdens de programmatie. Als een infrastructuurproject duurder uitvalt dan verwacht, dan kunnen de operator zelf en andere lokale geldschieters gemakkelijker bijkomende middelen deblokken om het project tot een goed einde te brengen. De operator geeft het EFRO-project dus voorrang op zijn andere lopende projecten.

Tot slot toont het financieringsaspect aan hoe het regionale beleid zijn budgettaire keuzes richt naar acties die aansluiten bij beleidslijnen voor sociale cohesie in Europa, en zo zijn inzet voor deze kwesties versterkt.

In het andere geval, als het EFRO slechts voor een minderheidsaandeel van het totale projectbudget tussenkomt, wordt het aandeel aangelengd met de rest van de financiering. Daardoor is het moeilijk het hefboomeffect in te schatten. In dit soort projecten heeft de kleine bijdrage van het EFRO eerder de schijn van een aanvullende financiering, alsof het EFRO een afgerond budget vervulde en de doelstellingen inzake sociale cohesie van het EFRO pas op de tweede plaats komen.

Dat is zo voor de projecten die sowieso tot stand waren gekomen en waarvoor het EFRO slechts één van de opties was. De kandidaatstelling bij de projectoproep lijkt dan vooral ingegeven door een zoektocht naar bijkomend budget, niet zozeer voor de eigenlijke verwezenlijking van de Europese beleidslijnen inzake sociale cohesie. Deze bevinding is vooral van toepassing op operatoren in as 3bis die naar aanleiding van het besluit uit 2018 een beroep konden doen op het saneringsfonds. Voor deze operatoren zijn het saneringsaandeel en de EFRO-bijdrage minimaal in vergelijking met de hele omvang

van het project. Deze lijken dan ook eerder een budgettaire extra dan een heuse hefboom.

7.2 **Bevinding nr. 2: Het EFRO is een operationele en kwalitatieve hefboom voor projecten die anders niet tot stand waren gekomen**

Laureaten van een EFRO-project hebben toegang tot financieel kapitaal dat begunstigden in staat stelt projecten te realiseren die ze anders niet hadden kunnen bewerkstelligen, en dat in relatief weinig tijd en volgens hoge kwaliteitsnormen.

De inschrijving van een project in de EFRO-programmatie moedigt de begunstigden aan hun doelstellingen te verwezenlijken binnen de programmatieperiode van 6 jaar. Binnen deze periode moeten de projectdragers bij de EFRO-directie verslagen indienen die getuigen van de goede voortgang van hun projecten en de verwezenlijking van hun doelstellingen, wat een voorwaarde is voor vrijgave van de fondsen. Het kader dat het EFRO oplegt, dwingt de operatoren om op koers te blijven ondanks de moeilijkheden eigen aan de levenscyclus van het project.

De operatoren worden geconfronteerd met hordes die hun planning vertragen. De operatoren die we ontmoetten, hebben prioritaire oplossingen gevonden om deze vertragingen op te vangen. Op die manier was de meerderheid van de projecten aan het eind van de programmatie toch afgerond.

Hoewel de EFRO-programmatie een kader biedt dat gevolgd moet worden, drukten de operatoren van de infrastructuurprojecten in as 3 en 3bis hun twijfels uit over de looptijd van de programmatie. Voor omvangrijke projecten wordt deze als te kort gezien. Bovendien beschouwt men de administratieve lasten van een Europese financiering als zwaar, vooral voor de operatoren die niet vertrouwd zijn met dergelijke procedures. Zo gaf een operator aan dat hij, om zich aan de planning te houden, op bouwkundig vlak pragmatische keuzes maakte die niet per se de beste waren, maar wel het snelst resultaat zouden opleveren.

In dezelfde geest werd de periode 2014-2020 gekenmerkt door uitzonderlijke gebeurtenissen (COVID-19-pandemie, inflatie van de materiaalprijzen, oorlog in Oekraïne) waar de budgetten geen rekening mee hielden. Het EFRO werkt met gesloten envelop, waardoor de operatoren genoopt werden bijkomende kosten op zich te nemen.

Publieke organisaties slagen erin aanvullende middelen te vinden. Kleine organisaties of publiek-private projecten hebben het echter moeilijker om deze middelen aan te boren, wat een goed verloop van het project in het gedrang kan brengen. Dat overkwam met name het project Hippodroom, een publiek-private samenwerking waarbij de publieke operator zich omwille van de vertragingen en opgelopen meerkosten terugtrok. De private partner moet deze bijgevolg alleen op zich nemen, met het risico dat hij het project in zijn geheel moet opgeven ondanks de reeds geïnjecteerde EFRO-middelen.

De projecten geven blijk van een zekere complexiteit en ze onderscheiden zich van soortgelijke projecten door de kwaliteit van hun ambities en het feit dat ze kaderen in

grotere vraagstukken die aansluiten bij de integratieve principes van het operationeel programma dat bijdraagt tot sociale cohesie in Europa: de strijd tegen ongelijkheid tussen mannen en vrouwen, maatschappelijke dualisering en duurzaamheid. Zo speelt elk project een rol die eigen is aan zijn prioritaire as, ongeacht of deze van economische, sociale, culturele of milieuaard is, en wordt het stedelijke metabolisme van de regio verbeterd. Een EFRO-project wordt zo door zijn algemene impact in zijn organische dimensie begrepen als een bijdrage aan het regionale ecosysteem.

Om acties op te zetten die stroken met deze ambitie, onderscheiden de gekozen projecten zich door hun kwalitatieve meerwaarde die ze anders niet ten uitvoer hadden kunnen leggen. Projectdragers getuigen over deze meerwaarde door aan te geven dat hun projecten met de middelen die voorheen beschikbaar waren niet tot stand waren gekomen, ofwel in een beperktere, klassiekere en minder ambitieuze versie. Het lijkt dat dit organische, geïnterconnecteerde aspect van het project in zijn vorm zoals gefinancierd door het EFRO bij gebrek aan middelen om het te verwerkelijken niet overwogen werd.

Deze kwalitatieve injectie blijkt vooral uit een project zoals het containerpark. Al meerdere ambtstermijnen stond de noodzakelijke uitbreiding van de afvalophaling- en -sorteer capaciteit op de agenda van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, aangezien het op dit vlak een krapte kende. Net Brussel had zich best tevreden kunnen stellen met de ingebruikname van een gewoon containerpark waar afval op de klassieke manier wordt beheerd. Bij de EFRO-projectoproep heeft Net Brussel het EFRO aangegrepen om een recyclagepark te ontwikkelen dat meer is dan een eenvoudige afvalverwerkingsplaats. Het maakte een voorbeeldpark met het hergebruik materialen, de ontwikkeling van een recyclagepost en de ambitie om de kijk op afval te veranderen naar iets productiefs. Op die manier wil het in de hele regio vergelijkbare acties aanmoedigen. Dit project toont de ambitie om de subsidies van het EFRO optimaal te benutten en zo een cultuur van duurzaamheid en circulaire economie te bevorderen over de gehele regio.

Op dezelfde manier deelt Brussel Mobiliteit zijn ervaring met het project om de kanaalfietsroute tussen noord en zuid op te waarderen, dat zonder de hulp van het EFRO zelfs niet denkbaar was geweest. Het EFRO maakte het mogelijk om de fietsvoorzieningen te verbeteren in een slecht bediende regio en bij een bevolkingsgroep die niet vertrouwd is met duurzaam transport. In het kader van dit project was het EFRO een hefboom voor Brussel Mobiliteit en het gewest door zijn bijdrage aan de promotie van zachte mobiliteit in de kanaalzone. Dat blijkt uit de meetinstrumenten van de publieke operator waarvan de cijfers online en in deze casestudy beschikbaar zijn.

Deze twee gevallen tonen hoe het EFRO een financieel, operationeel en politiek instrument is dat ijvert voor de transformatie van de begunstigde regio's. Deze stedelijke transformatie had men anders ook kunnen realiseren, maar dan op kleinere schaal en met minder hoogstaande kwaliteit. Daaruit komt het EFRO naar voren als een beslissende factor in het regionale beleid inzake sociale cohesie.

Deze bevinding kunnen we echter niet veralgemenen voor alle projecten van lot 2. Voor de projecten van as 3bis hebben de focusgroepen aangetoond dat de gefinancierde projecten slechts deden wat ze anders ook doen, maar dan op grotere schaal. De meerwaarde is hier niet noodzakelijkerwijs kwalitatief: het gaat eerder om de omvang

van het project. De operatoren geven immers toe dat hun projecten sowieso tot stand waren gekomen, en dit volgens dezelfde kwaliteitsnormen, maar op kleinere schaal.

7.3 **Bevinding nr. 3: Bij de verwezenlijking van een EFRO-project kunnen goede praktijken buiten het project worden verspreid en gestructureerd**

Als verwezenlijking van het Europese beleid aangaande sociale cohesie geeft het EFRO de begunstigden verder middelen om met andere actoren synergieën uit te bouwen die anders moeilijker tot stand waren gekomen.

Dat soort synergieën wordt gewoonlijk bevorderd door conferenties en ontmoetingsdagen, of het neemt de vorm aan van een eindverslag dat een reeks goede praktijken deelt. Zulke acties tot kennisdeling en netwerkvorming gebeuren periodiek, eenmalig en doorgaans op initiatief van goedbedoelende organisaties.

Via het EFRO konden bepaalde projecten zulke praktijken verduurzamen, wat tot uiting komt in de aankoop van een centrum, een kantoor of platform. De manier waarop de projectoproep van het EFRO opgezet is, kan doen vermoeden dat bepaalde specifieke doelstellingen uitsluitend op enkele of zelfs één projectdrager rusten, maar deze zetten zich in opdat een reeks actoren met gelijklopende doelen ook baat heeft bij de mogelijkheden. Dat geldt vooral voor projecten die de vorm aannemen van een multidisciplinair centrum, incubator of referentiecentrum waarbinnen de EFRO-operator fungeert als voortrekker voor de verspreiding van goede praktijken op het vlak van sociale cohesie.

De keuze van het EFRO voor een dergelijk project is gunstig omdat het zo een soort ambassadeur voor de verwezenlijking van zijn doelstellingen kan ondersteunen, zonder per se bijkomende projectoproepen te moeten uitschrijven.

Dit aspect blijkt vooral bij het project van Dokters van de Wereld. Het werd eerst niet geselecteerd omdat het niet overeenstemde met de specifieke doelstelling waarvoor de organisatie oorspronkelijk haar kandidatuur had ingediend, maar werd nadien opgevestigd zodat het twee centra kon oprichten die met spoed konden voldoen aan de medische nood die zich voordeed bij de migratiecrisis in 2015. Het idee van de incubator werd zo ingezet in het kader van de oprichting van algemene gezondheidscentra die een reeks multidisciplinaire teams samenbrengen die voldoen aan de uiteenlopende gezondheidszorgbehoeften van asielzoekers die pas in België zijn aangekomen, alsook voor personen met specifieke behoeften die binnen het werkgebied van de oorspronkelijke kandidatuur van de operator vielen, zoals alcoholisten, verslaafden, alleenstaande moeders, recente immigranten enz. Deze doelgroepen worden meestal verzorgd door gespecialiseerde verenigingen die afzonderlijk werken, maar door de oprichting van multidisciplinaire centra via de EFRO-financiering konden deze actoren zij aan zij werken, synergieën creëren tussen de doelgroepen en ieders bekwaamheden beter inzetten.

Dit soort project heeft als voordeel dat praktijken gebundeld worden en verspreid onder een groep actoren die aanvankelijk niet onder het werkingsgebied van het EFRO zouden

vallen. Anderzijds onderscheidt het zich van projecten die werkzaam zijn in een niche en slechts één partij begunstigen, met beperkte overloopeffecten voor soortgelijke actoren. Dit houdt een risico op rivaliteit in, of zelfs concurrentie met een speler die dezelfde visie heeft.

Een groot deel van de operatoren, vooral in as 3 en 4, spreken van synergieën en partnerverbanden die erop gericht zijn de goede praktijken te delen die ze tijdens de EFRO-programmatie hebben ontwikkeld. Dat is overigens kenmerkend voor de laureaten van Be Exemplary, zoals de projecten van Net Brussel en Zinneke vzw.

7.4 **Bevinding nr. 4: De inschrijving van de projecten in het OP EFRO 2014-2020 heeft bijgedragen aan de verspreiding van de Europese doelstellingen inzake sociale cohesie in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest**

Het doel van het EFRO is om sociale en economische cohesie te bevorderen door voorzieningen te implementeren die mede de socio-economische ongelijkheid binnen de Europese regio's verkleinen. Dat werd in het OP EFRO 2014-2020 van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest vertaald door de oprichting van 5 prioritaire assen, elk met hun specifieke doelstellingen, en in de naleving van de horizontale principes (duurzame ontwikkeling, gelijkheid tussen mannen en vrouwen, en kansengelijkheid en non-discriminatie). Een tussentijdse beoordeling boog zich al over de integratie van de horizontale principes en de voorafgaande projectselectie.

Aan het eind van de programmatie valt op hoe de verspreiding van deze doelstellingen op het vlak van sociale cohesie door de projectdragers het mogelijk heeft gemaakt het beleid van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest te ondersteunen. Bepaalde projecten konden expertise en knowhow delen die direct zijn omgezet in politieke acties.

Zo zijn de opwaardering van de as Fietsroute en de creatie van een netwerk fietsparkings door Cyclo vzw uitgelijnd met Good Move, het gewestelijk mobiliteitsplan dat in 2020, aan het eind van de EFRO-programmatie, werd goedgekeurd.

Hetzelfde geldt voor het Gezondheidsbevorderingsplan 2023-2027, dat “samen met de sector werd opgericht om de sociale gezondheidsongelijkheid te verkleinen en in te zetten op de bepalende factoren door aangepaste diensten te verzekeren voor het diverse Brusselse publiek. Dat in partnerschap met de verenigingen op het terrein”.² Dankzij hun project gefinancierd door het EFRO was Dokters van de Wereld een belangrijke partij bij het opstellen van dit plan samen met het kabinet van Alain Maron. Verder diende het algemene gezondheidscentrum dat in het kader van dit project werd opgericht als voorbeeld voor het Geïntegreerd welzijns- en [gezondheidsplan](#) dat het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in 2022 lanceerde.

² [Promotion de la Santé : enfin une stratégie commune et des moyens concrets pour les associations qui œuvrent au bien-être des Bruxellois-es - Alain Maron & Barbara Trachte \(maron-trachte.brussels\)](#)

Evenzo krijgt het recyclagepark van Anderlecht, door de inrichting van bijkomende recyclageparken binnen het gewest, navolging via het herontwikkelingsplan 'UP!' van Net Brussel, dat dezelfde visie heeft op afvalsortering en -recyclage.³

7.5 **Bevinding nr. 5: Hoe hoger de maturiteitsgraad van een project, hoe minder voelbaar het hefboomeffect van het EFRO. Het gaat in zulke gevallen eerder om een toevoeging.**

De casestudy heeft aangetoond dat sommige projecten al overwogen werden voor de programmatieperiode 2014-2020 van het EFRO. Deze stonden al op de agenda bij de raad van bestuur van de operator, of ze kaderden in een gekoppeld project dat buiten het EFRO valt.

Die projecten onderscheiden zich met name door de kwaliteit van hun kandidatuur, hun gedetailleerde budget, en soms zelfs door stedenbouwkundige vergunningen die al vóór de programmatieperiode verkregen waren. Het enige waar het deze projecten aan ontbrak om de werkzaamheden aan te vatten, was ondersteuning in de vorm van voldoende cofinanciering.

Niettemin lag hun inschrijving voor het OP EFRO 2014-2020 in lijn met de Europese beleidsrichtlijnen en het operationeel programma van de GOB. Bij hun EFRO-kandidatuur moesten de operatoren dus elementen toevoegen die het mogelijk maakten om de ambities van het OP EFRO 2014-2020 te verwezenlijken.

Op die manier hebben de operatoren de kern van hun oorspronkelijke project behouden en er een of meerdere EFRO-dimensies aan toegevoegd.

Het zwembad van de VUB is hiervan een goed voorbeeld. Het project Zwembad VUB bestaat uit twee onderdelen. De VUB had de renovatie van het zwembad op de agenda staan met het oog op de behoeften van zijn studenten en de inwoners van de gemeente. Anderzijds stelde de inschrijving van het project in het OP EFRO 2014-2020 de VUB in staat om verwezenlijkingen te doen die anders onmogelijk waren geweest, met name op het vlak van energie-efficiëntie en de toegang voor diverse doelgroepen zoals personen met beperkte mobiliteit. Zo kon men voorzieningen financieren die zonder de financiële steun van het EFRO niet tot stand waren gekomen (bv. de beweegbare bodem van het zwembad of het waterrecuperatiesysteem). Op die manier heeft het EFRO aan het zwembadproject van de VUB zijn dimensies duurzaamheid, bevordering van circulaire economie en strijd tegen discriminatie toegevoegd.

Voor sommige eerder specifieke projecten is die toevoeging echter minder zichtbaar. Dat geldt vooral voor de projecten van de kinderdagverblijven. Al deze projecten stonden vóór de EFRO-programmatieperiode al op stapel. De operatoren van deze projecten hadden al een aanzienlijk aantal andere financieringen binnengerijfd, en hoogstwaarschijnlijk waren de projecten dus ook zonder het EFRO tot stand gekomen. In deze projecten bedraagt hun aandeel verhoudingsgewijs minder dan bij de andere operatoren. Hun doelstellingen lagen evengoed in lijn met de ambities inzake sociale

³ <https://www.arp-gan.be/nl/herontwikkelingsplan>

cohesie van het EFRO, bv. doordat een kinderdagverblijf sociaal geïsoleerde vrouwen met een OCMW-uitkering tijd kan geven om werk te zoeken of te werken. Het is voorlopig echter moeilijk te zien of het EFRO een meerwaarde is geweest voor deze volledig uitgewerkte projecten die steun kregen van de regionale overheid, de uitbreiding van het aantal opvangplaatsen niet te na gesproken.

7.6 **Bevinding nr. 6: De projecten met de hoogste maturiteitsgraad zijn degene die er het beste in slagen de verwachte resultaten binnen de programmatieperiode te verwezenlijken**

Een aanmerkelijk deel van de EFRO-laureaten voor de periode 2014-2020 had al stappen genomen voor de uitvoering van hun projecten. Deze stonden al eerder op de agenda bij een vergadering van hun raad van bestuur, of ze kaderden in de visie van een politiek mandataris of in een wijkcontract.

Dit zien we vooral bij infrastructuurprojecten waarvoor stedenbouwkundige vergunningen nodig zijn, of een uitbesteding om bijvoorbeeld een bouwmeester aan te stellen, of een behoeftenonderzoek of het interne akkoord van de leidinggevenden. Deze stappen zijn volgens de operatoren in het kader van een EFRO-kandidatuur noodzakelijk om zich te kunnen houden aan een programmatieperiode die ze als kort beschouwen voor de implementatie van een infrastructuurproject.

Deze bevinding blijkt niet alleen uit de casestudy via de projecten Zwembad VUB, Brussels Cruise Terminal en Wijkkribbe Charbonnages, maar werd door de focusgroepen ook bevestigd voor gelijkaardige projecten zoals de VK, Libelcohal en het kinderdagverblijf van het OCMW van Schaarbeek.

De haven van Brussel had bijvoorbeeld alle bouwkundige vergunningen al lang verkregen voordat overwogen werd bij het EFRO een kandidatuur in te dienen voor de bouw van de Terminal; voor Zwembad VUB waren al middelen verkregen en was een behoeftenonderzoek over de renovatie van de betreffende gebouwen uitgevoerd. Het OCMW van Schaarbeek had dan weer de steun van het COCOF en het regionale fonds verworven.

Deze projecten werden dus niet ontwikkeld bij de projectoproep van het EFRO voor de periode 2014-2020, maar wel veel eerder. Het kinderdagverblijf van het OCMW van Schaarbeek is een project dat al ruim 15 jaar oud is, de haven van Brussel verkreeg zijn vergunningen in 2008, de renovatie van het zwembad van de VUB staat al sinds 2011 op de agenda van de raad van bestuur, en het kinderdagverblijf in Molenbeek maakte deel uit van het duurzaam wijkcontract 'Rond Leopold II', dat liep van 2012 tot 2016.

De steun van het EFRO was voor deze projecten dan ook een voorwaarde voor de uitvoering, vooral gezien deze steun een aanzienlijk deel van het project dekt. De projecten verliepen des te vlotter gezien een aanmerkelijk deel van de deliverables van het project al eerder waren gedekt en zo de programmatieperiode van 6 jaar kon worden aangehouden.

Projecten die op het moment van de aanvaarding door het EFRO minder matuur waren, lopen doorgaans vertragingen op die hen verhinderen zich aan de termijnen van de programmatieperiode te houden. Dat geldt in het bijzonder voor infrastructuurprojecten waarvoor stedenbouwkundige vergunningen vereist zijn, of waartegen beroep kan worden aangetekend door burens of de eigenaars van de vestigingsplaatsen van de projecten. Zoals beschreven in onze casestudy is het project Fietsroute hiervan een voorbeeld: het wacht nog altijd op stedenbouwkundige vergunningen voor 3 bruggen, en verder zorgt de juridische benaming ‘brug’ ten tijde van hun openbare aanbesteding voor vertragingen. Ook de operatoren van de Abdij van Vorst en Hippodroom wijten het gebrek aan voortgang van hun project aan hun moeilijkheden om stedenbouwkundige vergunningen te verkrijgen. De projecten Fietsroute, Abdij van Vorst en Hippodroom bevonden zich op het moment van de aanvaarding door het EFRO immers nog in de embryonale fase; hierdoor was het aantal deliverables voor het goede verloop van hun projecten groter dan voor projecten met een betere voortgangsstatus.

7.7 Bevinding nr. 7: De kwaliteit van de verwezenlijking van resultaten is beter als de operator een behoeftenonderzoek opnam in het project

De behoeftenonderzoeken van de operatoren vormen een opvallend onderdeel van de casestudy. Zo'n onderzoek was ofwel gepland in de kandidatuur of vooraf al uitgevoerd, in het bijzonder bij projecten met een hogere graad van maturiteit.

Een behoeftenonderzoek is een middel om de verwachtingen ten aanzien van het project te definiëren en de doelstellingen en verwezenlijkingen ervan op een zinvolle, realistische manier te kaderen. Vooral de projecten van as 4 maakten gebruik van het behoeftenonderzoek aangezien zij werken in de humane sector en rond de sociale vraagstukken van achtergestelde buurten. Het operationeel programma streeft ernaar de maatschappelijke dualisering in de regio te verkleinen, en een manier om dat te doen bestaat erin het woord te geven aan achtergestelde groepen en hen te betrekken wanneer de projectdoelen worden bepaald.

Dat gebeurde in het geval van Move It Kanal en Masui4Ever, die een beroep deden op de doelgroepen in hun wijken om meer inzicht te krijgen in hun verwachtingen op het vlak van cultuur. Deze stap is in feite inherent aan de aard van deze projecten. Evenzo werd de behoefte aan kinderdagverblijven in Molenbeek en Schaarbeek afgeleid uit een behoeftenonderzoek van de gemeenten, die zagen hoe problematisch het gebrek aan opvangplaatsen in hun regio was voor sociaal geïsoleerde vrouwen. Bij het project van Dokters van de Wereld tot slot voerde de operator samen met een sociologe een analyse uit van de sociaal-medische behoeften van hun doelgroepen, en van de segmentatie in hun sector. Op basis daarvan rechtvaardigden ze de oprichting van een algemeen gezondheidscentrum.

Het behoeftenonderzoek was ook nuttig voor de operatoren van as 3, in het bijzonder Zwembad VUB, gezien het hen in staat stelde de deliverables te prioriteren die worden gedekt door de VUB dan wel door het EFRO, in overeenstemming met de richtsnoeren ervan.

In deze verschillende gevallen laat het behoeftenonderzoek niet alleen toe om de gefundeerdheid van de projecten aan te tonen, maar ook om prestatie-indicatoren te bepalen die realistisch zijn en nuttig met het oog op de rapporteringsvereisten van de EFRO-directie en de Europese Commissie.

Voor projecten die niet zo'n analyse uitvoerden, is het daarentegen moeilijk te bepalen in welke mate de verwachte resultaten werden bereikt. Dat geldt in de eerste plaats voor het project Fietsroute. Ondanks een degelijk dossier dat op de steun kon rekenen van het selectiecomité, is het nog steeds moeilijk om na te gaan in hoeverre het project bijdraagt aan de bevordering van duurzaam transport in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.⁴

7.8 **Bevinding nr. 8: De transformatie van het stedelijke metabolisme en het hefboomeffect van het EFRO zijn optimaal bij langdurige infrastructuurprojecten**

De verschillende analyses van deze beoordeling maken het mogelijk om na te gaan in welke mate het EFRO voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest een hefboom is geweest in zijn beoogde opdracht tot sociale cohesie. Er werd al aangegeven hoe de financiering van het EFRO voor de begunstigden een onmisbaar onderdeel is om hun doelstellingen te bewerkstelligen. Nog opmerkelijker is het om na te gaan in welke situaties de steun van het EFRO meer impact heeft.

Het hoofddoel van het operationeel programma EFRO van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest bestaat in de verbetering van zijn 'stedelijke metabolisme'. De opdrachtgevende instantie ziet haar regio hierbij als een ecosysteem in ontwikkeling.

In deze programmatieperiode onderscheidde zich vooral de projecten die EFRO-steun genoten in het kader van infrastructuurprojecten die in grote mate werkten volgens de Europese doelstellingen rond sociale cohesie (gebruik van principes uit de circulaire economie voor de renovatie en bouw van gebouwen, participatieve benadering voor projecten tot stedelijke verbetering, bouw van een algemeen gezondheidscentrum voor de bewoners van achtergestelde buurten). Dat is zichtbaar in de 3 prioritaire assen van lot 2 (publieke sector), ongeacht of het gaat om werken voor energetische optimalisatie, de verbetering van fiets- en voetgangersinfrastructuur, de inrichting van een containerpark, het openen van kinderdagverblijven, de renovatie van gebouwen in een achtergestelde buurt door een sociaal-culturele operator of het openen van sociaal-medische centra.

⁴ De uitbreiding van fietsinfrastructuur laat ongetwijfeld meer fietsers toe in de stad, wat onderbouwd wordt door de tellingen van Brussel Mobiliteit. Dit verschijnsel kan echter ook het gevolg zijn van andere factoren zoals de COVID-19-pandemie, die het fietsgebruik bevorderde ten nadele van het openbaar vervoer, of van waarden die betrekking hebben op de ecologische transitie – zoals het feit dat werkgevers steeds vaker stimulansen bieden om te fietsen – of van het weer. In dit voorbeeld is de transitie naar duurzame vervoermiddelen een complex fenomeen waarvan de fietsinfrastructuur slechts één van de aspecten is. Zie in het bijzonder het artikel van GRACQ over de opmars van woon-werkverkeer met de fiets in Vlaanderen en Brussel ([Le vélotaf en plein essor en Flandre et à Bruxelles ! | GRACQ](#)) en het verslag van het fietsobservatorium in het gewest: [observatoire-2022-NL.indd \(provelo.org\)](#)

De inwijding van deze projecten maakt het mogelijk om goede praktijken te bestendigen en gedeelde ruimtes te creëren waar synergieën tussen partners ontstaan. Op die manier worden deze infrastructuren met het EFRO-keurmerk – de ‘eerste steen’ – ambassadeurs voor sociale cohesie in Europa. De nieuwe inrichtingen zorgen voor een duurzame transformatie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest via de ontwikkelingen die men tijdens deze programmatieperiode kon realiseren dankzij het Europese financieel instrument EFRO.

8 Aanbevelingen

De bevindingsnota toont in welke mate de verschillende projectdragers het hefboomeffect van het EFRO hebben verwezenlijkt. Dit deel heeft als doel aanbevelingen te geven om op basis van de bevindingen in deze nota de impact van het EFRO te optimaliseren in de volgende programmaties.

Deze aanbevelingen concentreren zich op twee dimensies die voor deze impactstudie cruciaal zijn: *de verwezenlijking van de verwachte resultaten* binnen de programmatieperiode en het potentiële *hefboomeffect* voor de begunstigden en daarbuiten. Ze worden enerzijds geformuleerd bij de selectiefase van de projecten, en anderzijds voor de goede verwezenlijking van de deliverables binnen de programmatieperiode van het EFRO.

8.1 Aanbevelingen met betrekking tot de projectkeuze

De meerderheid van de aanbevelingen hebben betrekking op de projectkeuze. Het doel ervan ligt in de integratie van de goede praktijken die bij deze beoordeling waargenomen werden vanaf de kandidaatstelling van de operatoren bij de EFRO-projectoproep. Door de elementen van de aanbevelingen te integreren in de kandidaatstellingsprocedure, hetzij in het antwoordformulier dan wel in de keuzes die het selectiecomité dient te maken, kunnen de verwezenlijking van de verwachte resultaten en het hefboomeffect van het EFRO geoptimaliseerd worden. Deze aanbevelingen mag men dan ook beschouwen als een keuzehulp.

8.1.1 **Aanbeveling nr. 1: Om het hefboomeffect van het EFRO zo groot mogelijk te maken, dienen projecten met het grootste aandeel gezamenlijke financiering door het EFRO/BHG de voorkeur te krijgen**

De transversale bevindingen hebben getoond dat het aandeel van de EFRO/BHG-cofinanciering recht evenredig is met de afstemming van de resultaten op het Europese beleid inzake sociale cohesie. Dat is in deze programmatieperiode een algemene trend bij de projecten van lot 2 (publieke sector). Evenzo geldt voor de projecten die een kleiner deel van het totale EFRO-budget genieten dat dit aandeel van de financiering geheel aangewend wordt voor verwezenlijkingen die aansluiten bij de doelstellingen van het EFRO. Deze haast rekenkundige overeenstemming maakt het mogelijk om al vanaf de indiening van de kandidatuur van de operator te zien in hoeverre de gevraagde financieringen van het EFRO een hefboom zullen vormen.

Dit gewicht van de EFRO-financiering in het hele budget maakt het tevens mogelijk om het project een vorm van legitimiteit te geven in de ogen van andere geldschieters. Zo kan een hefboom ontstaan die aanvullende financiering aantrekt, en kan de strategische besluitvorming van beleidsmakers binnen en buiten de organisatie gefaciliteerd worden ten gunste van de uitvoering van het project dat EFRO-steun geniet. De omvang van de financiële steun van het EFRO draagt zo bij aan een verbeterde operationalisering van projecten die langer zouden kunnen duren, aangezien ze zich moeten houden aan het door de programmatieperiode opgelegde schema.

Het significante aandeel van de EFRO-financiering in vergelijking met andere financieringen voor eenzelfde begunstigde verzekert het EFRO bovendien dat zijn steun niet verwatert in een complex amalgaam van budgettaire meevallers waarin de verwezenlijking van zijn eigen doelstellingen minder duidelijk zou zijn.

Deze aanbeveling is dus ook een manier om zich bij de projectkeuze te hoeden voor het buitenkans-effect. Indien een OP EFRO-middelen toekent als aanvulling op regionale programma's, wordt het moeilijker om te zien in welke mate de Europese financiering potentieel een kwantitatieve of kwalitatieve verbetering voor de projecten met zich meebrengt. Hogere waakzaamheid is dus geboden als zich projecten met een dergelijke budgetverdeling aandienen. Men moet alle nodige waarborgen verkrijgen ter onderbouwing van de meerwaarde van het EFRO in alle verwezenlijkingen die aan dit effect worden toegeschreven.

8.1.2 Aanbeveling nr. 2: Om de verwachte resultaten te realiseren, verdienen projecten met de nodige maturiteit de voorkeur

Wat de verwezenlijking van de verwachte resultaten betreft, hebben de bevindingen aangetoond hoe projecten met een hogere graad van maturiteit erin sloegen om hun doelstellingen doeltreffender op te volgen. Dat vertaalde zich in het bijzonder goed via de rapportering van de indicatoren van verwezenlijking in de loop van de implementatiefase van het project.

Deze aanbeveling is geen advies om automatisch projecten te kiezen die al een aantal garanties hebben veiliggesteld voor de uitvoering ervan, zoals een stedenbouwkundige vergunning, aanvullende subsidies of opname in de agenda van de raad van bestuur, maar wel projecten die kunnen aantonen dat deze handelingen al een zekere voortgangsstatus hebben zodat de uitvoering van de projecten niet in het gedrang komt of vertraging oploopt.

Deze aanbeveling wordt ingegeven door de vertragingen die sommige operatoren opliepen na het positieve nieuws over hun kandidatuur bij de projectoproep van het EFRO. Zij werden gedwongen hun project tijdelijk op te schorten omdat bepaalde overheidsbeslissingen helaas nog niet verkregen waren, met als gevolg werven die aan het eind van de programmatieperiode niet opgeleverd of zelfs nog niet gestart waren.

Deze aanbeveling houdt evenwel een risico in wat betreft de beperking van het volle potentieel van het hefboomeffect van het EFRO. Minder volwassen projecten zijn in wezen projecten die maximaal baat hebben bij de gezamenlijke financiering door het EFRO/BHG. Deze 'zuivere' EFRO-projecten ontlenen hun bestaansrecht aan de projectoproep en hebben meestal niet lang genoeg vooraf actie ondernomen om hun kans op uitvoering binnen de zes jaren van de programmatie te optimaliseren.

Deze aanbeveling strikt opvolgen onder het mom van waarborging van indicatoren van verwezenlijking en de goede verwezenlijking van de verwachte resultaten van een project met een hoge vorderingsgraad, houdt zo het risico in dat zulke projecten met 'groot potentieel' worden benadeeld, en dat de EFRO-financiering naar projecten gaat waarvoor het EFRO een kleiner deel van het totaalbudget zou uitmaken, en daardoor

een kleinere impact zou hebben in de verwezenlijking van de doelstellingen inzake sociale cohesie.

Anderzijds kunnen projecten met een hogere voortgangsstatus, zoals projecten waarvan de drager al begonnen is met de uitvoering vóór de toekenning van de subsidie, mogelijk een indicator zijn van het buitenkans-effect. Daarbij bestaat het risico dat de operatoren het project zelfs zonder de subsidie hadden kunnen realiseren, of dat hun hulp was beloofd voordat het project zelfs maar was beoordeeld.

Voor projecten met een lagere maturiteitsgraad is het daarom aanbevolen om intensieve ondersteuning te voorzien die prioriteit geeft aan aanvragen tot stedenbouwkundige vergunningen, die de begunstigde bijstaat in de verslaggeving van zijn indicatoren van verwezenlijking, en die de verwezenlijking van deliverables aanmoedigt. Dat kan met name de vorm aannemen van de uitvaardiging van een besluit tot prioritering van de begunstigten van het EFRO bij hun administratieve stappen, of de opstelling van een actieplan om het project te versnellen. De prioritering van de administratieve lasten heeft tot doel begunstigten met een 'minder geavanceerd' project op te volgen zodat deze de planning zo veel mogelijk naleven binnen de programmatieperiode van het EFRO.

Zich aan de planning houden is vooral belangrijk voor risicobeheer omdat zo de meerkosten door vertragingen beperkt worden, en een win-winmaatregel ingesteld wordt voor de ontvanger van de subsidie en zijn geldschieter.

8.1.3 Aanbeveling nr. 3: Kies infrastructuurprojecten met een langdurige impact op het regionale stedelijke metabolisme

De projecten die in dit programma een financiering verkregen voor lot 2 (publieke sector) zijn in de eerste plaats infrastructuurprojecten: bv. de energetische renovatie van schoolgebouwen, een zwembad en het crematorium van Brussel; de renovatie van de kazernes van Etterbeek en de abdij van Vorst, de bouw van twee sociaal-medische centra, een recyclagepark en culturele instellingen langs het kanaal. Deze projecten zijn gebonden aan termijnen voor hun deliverables en worden tevens gekenmerkt door hun impact op het stedelijke metabolisme van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Hun vertragingen zouden hun toekomstige kansen om financiering te verkrijgen in het gedrang kunnen brengen omdat ze hun indicatoren voor verwezenlijking niet hebben kunnen realiseren. Toch sluiten zij het nauwst aan bij de doelstellingen van het operationeel programma EFRO en de integratieve beginselen ervan.

De infrastructuurprojecten van het OP EFRO belichamen perfect de geïntegreerde visie op verbetering van de stedelijke werking binnen het Gewest, zoals bepleit door de logica voor duurzame stedelijke ontwikkeling die het beleid inzake cohesie voor de periode 2014-2020 voorstaat. Deze infrastructuurprojecten kaderen de behoeften van het Gewest inzake economische ontwikkeling en ze zijn hefboomen voor tewerkstelling, alsook voorbeeldinitiatieven aangaande de energietransitie dankzij de bouw en het gebruik van technieken voor energetische optimalisatie en aspecten van de circulaire economie. Tot slot dragen ze bij aan sociale vooruitgang, met name door de verbetering van het levenskader van mensen in achtergestelde buurten en het openen van

voorzieningen die sociale of culturele diensten bieden aan groepen die daar anders geen toegang toe zouden hebben.

Verder zijn infrastructuurprojecten, aangezien het om onroerende goederen gaat, het best in staat om de inspanningen inzake sociale cohesie op lange termijn te ondersteunen. Ze huisvesten organisaties die zich inzetten voor de principes van sociale cohesie die de Europese Unie behartigt en zijn een plek van uitwisseling en een gedeelde ruimte waar synergieën ontstaan die de impact van het EFRO met betrekking tot zijn doelstellingen versterken.

De ontwikkeling van infrastructuurprojecten is zo in zekere zin de ‘eerste steen’ die het keurmerk van het EFRO draagt en niet alleen zijn inspanningen voor de verbetering van het gewestelijke stedelijke metabolisme belichaamt, maar ook een instrument is om de Europese beginselen van sociale cohesie uit te dragen.

8.1.4 **Aanbeveling nr. 3bis: Om de resultaten mede te verduurzamen, dienen een verspreidings- en exploitatiestap aan de EFRO-kandidatuur te worden toegevoegd**

Verspreiding en exploitatie zijn goede praktijken eigen aan Europese projecten, in de eerste plaats voor begunstigden van fondsen van het type Horizon 2020. Deze moeten naar het EFRO worden uitgebreid om ervoor te zorgen dat de EFRO-projecten na hun programmatieperiode worden verduurzaamd.

Onder *verspreiding* verstaan we het delen van resultaten met andere mogelijke gebruikers, peers, en medewerkers in dezelfde activiteitensector. In het geval van H2020 gaat het om het delen van onderzoeksresultaten met de hele wetenschappelijke gemeenschap.

Wat de EFRO-projecten betreft, wezen de operatoren in de eerste plaats op de behoefte om de goede praktijken die ze hadden ingesteld over te dragen opdat deze niet beperkt bleven tot de levensduur van hun project. Ze wensen de goede praktijken die de steun van het EFRO mogelijk heeft gemaakt, over te dragen, ongeacht of het daarbij gaat om circulariteit van de materialen voor de renovatie van een gebouw, de keuze van waterrecuperatietechnieken, het openen van een algemeen gezondheidscentrum of de omvorming van een klassiek containerpark tot een ‘recyclagepark’ dat materialen die we doorgaans zien als ‘vervuiling’ of ‘afval’ omzet in grondstoffen.

Voor deze verspreiding worden activiteitenverslagen opgesteld, peer events georganiseerd of conferenties bijgewoond om er te delen wat men heeft gerealiseerd.

Verder dienen deze eindresultaten door een fase van *exploitatie* te gaan. Nadat de resultaten met een gemeenschap van peers zijn gedeeld, wendt de exploitatiefase deze aan voor ‘commerciële’ doeleinden of om beleid van overheden vorm te geven. Dat was met name het geval voor het project van Dokters van de Wereld, dat het Brussels Hoofdstedelijk Gewest gebruikte om het Gezondheidsbevorderingsplan 2023-2027 en het Geïntegreerd welzijns- en gezondheidsplan 2022 op te stellen. Zulke praktijken zijn zowel voor de operatoren als het politieke niveau aan te moedigen.

8.1.5 **Aanbeveling nr. 4: Kies projecten die aansluiten bij de plannen voor regionale ontwikkeling om het effect van het EFRO-beleid inzake sociale cohesie zo groot mogelijk te maken**

Het kandidaatstellingsformulier van de EFRO-projectoproep omvat al een onderdeel 'de integratie van het project in de Europese en regionale strategieën'. Dat is een essentieel deel omdat daarmee beoordeeld kan worden in welke mate het project aansluit bij de doelstellingen van het OP en het ontwikkelingsbeleid van de regio.

Het antwoord moet niet enkel schetsen in welke zin het project relevant is ten aanzien van het overheidsbeleid, maar eerder nog hoe het project er een hefboom voor is, of om het in de eerder aangehaalde terminologie uit te drukken: zijn potentieel tot *exploitatie* in de ondersteuning en vorming van het regionale ontwikkelingsbeleid van de toekomst.

Het gaat er dus om operatoren te vragen dat ze nagaan hoe hun project kan bijdragen aan het huidige, of beter nog het toekomstige, regionale ontwikkelingsbeleid. Als zodanig kunnen ze zich al richten op de hedendaagse tendensen inzake overgangseconomie, circulaire economie, volksgezondheid en milieuvraagstukken. Het gaat er hier niet meer om een goede kennis van hun activiteitssector en het beleid ter zake aan te tonen, maar wel om operatoren aan te moedigen een actieve rol te spelen bij de ontwikkeling en implementatie van het beleid in hun regio. Dat kan door in de eerste plaats operatoren te kiezen die als pilootproject zullen fungeren voor het toekomstige beleid van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, zoals in deze programmatie gebeurde voor het project van Dokters van de Wereld.

8.2 Aanbevelingen met betrekking tot de deliverables van projecten

Het hefboom- en buitenkanseffect kunnen al bij de projectkeuze beheerd worden. Wat de implementatie van projecten betreft, gaan de volgende aanbevelingen eerder in op de goede praktijken die men moet overwegen om de verwachte resultaten daadwerkelijk te verwezenlijken.

8.2.1 **Aanbeveling nr. 5: Voor projecten met lagere maturiteitsgraad een behoeftenonderzoek opnemen voordat de laureaatprojecten van het EFRO verwezenlijkt worden**

De kwaliteitsprojecten van dit programma onderscheiden zich stuk voor stuk doordat ze vóór hun kandidatuur of zelfs aan het begin van hun project al een behoeftenonderzoek hadden uitgevoerd. Zo'n onderzoek is dus een indicator van de goede kwaliteit van het project. Daarop is ook de aanbeveling gestoeld om projecten met hoge maturiteitsgraad te kiezen. Om het hefboomeffect van het EFRO te begunstigen, is het tevens belangrijk om projecten te kiezen met een lagere status van voortgang. Een behoeftenonderzoek en nauwe begeleiding maken het mogelijk om het risico te beperken dat de doelstellingen van zulke projecten niet bereikt worden.

Het behoeftenonderzoek is een reflectiefase die voorafgaat aan het goede beheer van het project, en waarbij de operator de behoeften van de begunstigden van zijn activiteit bepaalt. Dit behoeftenonderzoek gebruikt tools voor het verzamelen van kwantitatieve en kwalitatieve gegevens die de verwezenlijkingen van het project ondersteunen en deze afstemmen op de doelgroepen.

Deze stap gebeurt bij voorkeur in cocreatie met partners, actoren in het veld en begunstigden. In deze fase worden de synergieën en uitwisselingen van de operator en zijn netwerk al gesmeed en bestendigd. Deze fase is essentieel om de steun van de begunstigden van het project te krijgen, en om elke vorm van weerstand of conflict te voorkomen die de goede verwezenlijking ervan zou kunnen belemmeren.

Dit behoeftenonderzoek is ook onmisbaar om indicatoren op te stellen die passen bij de aard van het project, en om ze op realistische manier te kwantificeren. Zo kan het verslag dat naar het EFRO wordt gestuurd, gevoed worden door het behoeftenonderzoek aangezien het toelaat om het goede verloop van de ondernomen acties te staven. Zo is het behoeftenonderzoek naast een indicator van kwaliteit ook een waarborg voor de uitvoering van het project.

8.2.2 **Aanbeveling nr. 6: Een financiële buffer van het EFRO behouden om de projecten met de grootste budgettaire schommelingen te kunnen verlengen**

De programmatieperiode 2014-2020 werd gekenmerkt door uitzonderlijke gebeurtenissen die een impact hadden op de operatoren, zoals de COVID-pandemie, inflatie van de prijzen en de oorlog in Oekraïne. Niemand ontsnapte aan de effecten van deze niet te voorziene gebeurtenissen. Deze hadden vooral invloed op de infrastructuurprojecten, die plots veel meer geld nodig hadden.

De EFRO-subsidies werken onder gesloten omslag: de operatoren moesten deze kosten dus zelf voor hun rekening nemen. Voor grote publieke operatoren is dat behapbaar, maar voor operatoren in de sociaal-culturele sector, in het bijzonder die van as 4, is dat veel minder het geval. De eerste groep kon de kosten gedeeltelijk met eigen middelen opvangen, terwijl de tweede groep een deel van de geplande verwezenlijkingen moest opgeven.

Voor elk van de operatoren waren de gevolgen dezelfde: de gestegen kosten hebben hen aanzienlijk vertraagd in de uitvoering van hun projecten. Dit voeren ze zelf aan als een van de meest voorkomende redenen voor hun vertragingen.

Daarom strekt het de Europese Commissie tot aanbeveling de programmabeheerders de mogelijkheid te geven een budgetbuffer te voorzien voor het EFRO. Dat vergemakkelijkt de goede implementatie van deze projecten in het geval zich zulke uitzonderlijke gebeurtenissen voordoen. Uit de frequentie van zulke veranderingen bij de verschillende operatoren en programmatieperiodes blijkt de noodzaak van een dergelijke maatregel, opdat het goede verloop van de verwezenlijkte projecten niet in het gedrang komt.

Een bedrag uit deze budgetbuffer ontvangen, veronderstelt een volledige onderbouwing en uitzonderlijke gebeurtenissen die de betreffende operator treffen.

9 Bijlagen

9.1 Lijst van bevraagde personen

Case nr. 1: Zwembad VUB – VUB		
	Helena Wittock	Stafmedewerker dienst strategie en beleidsvoorbereiding, VUB
	Sven De Bruyn	Facilities Manager, VUB
Case nr. 2: Fietsroute – Brussel Mobiliteit		
	Frederik Depoortere	Fietsmanager, Brussel Mobiliteit
Case nr. 3: Brussels Cruise Terminal – Haven van Brussel		
	Désirée Simonetti	Verantwoordelijke Europese projecten bij Haven van Brussel
	Michèle Ceurvorst	Projectverantwoordelijke bij Haven van Brussel
Case nr. 4: Containerpark – Net Brussel		
	Alexis Choteau	Projectmanager Net Brussel
	Nicolas Lambillon	Voormalig projectmanager Net Brussel, verantwoordelijk voor het recyclagepark
Case nr. 5: Wijkkribbe Charbonnages – Gemeente Molenbeek		
	Aby Kamara	Bestuurder Olina vzw
	Ellen Jacobs	Gemeente Molenbeek
	Christine Palfy	Gemeente Molenbeek
Case nr. 6: Masui4Ever – Zinneke vzw		
	Myriam Stoffen	Bestuurder Zinneke vzw

Case nr. 7: Move it Kanal – Lasso		
	Anja Van Roy	Coördinatrice Lasso
Case nr. 8: Oprichting van nieuwe voorzieningen ter ondersteuning van de zorg voor kwetsbare bevolkingsgroepen in Brussel – Dokters van de Wereld		
	Pierre Verbeeren	OCMW Brussel (voormalig directeur van Dokters van de Wereld die aan de basis van het project stond)
	Michel Genet	Directeur Dokters van de Wereld
	Julie Desrués	Compliance Officer, Dokters van de Wereld
	Jamal Yassine	Solidarimmo
Focusgroep as 3		
	Helena Wittock	Stafmedewerker dienst strategie en beleidsvoorbereiding, Zwembad VUB
	Marie Verkaeren	Codirectrice, Cyclo vzw, CycloParking
	Xavier Godart	Directeur van het Crematorium van Brussel
	Laurence Hendrickx	Projectleider Usquare, Kazernes van Brussel
	Frank Depoortere	Fietsroute, Brussel Mobiliteit
Focusgroep as 3bis		
	Olivier Alexandre	City Dev, Novacity
	Alexis Choteau	Net Brussel, Recyclagepark Anderlecht
	Ellen Jacobs	Gemeente Molenbeek
	Bernard Carmon	IPA Agency (Hippodroom)

Focusgroep as 4		
	Elke Vanderberghe	iMAL, kunstencentrum
	Thomas Dehenau	OCMW van Schaarbeek
	Sarah Bouvier	Gemeente Vorst
	Walter Salender	VGC, VK
	Michel Genet	Dokters van de Wereld
Aanwezigen bij de debatworkshop		
	Evi Cornélis	Directie EFRO
	Frédérique Van Nyen	Directie EFRO
	Dorien Strobbe	Directie EFRO
	Diane Mommaerts	Directie EFRO
	Marc Mohy	Consulent stedelijke renovatie / territoriale ontwikkeling / EFRO – Kabinet van minister-president Rudi Vervoort
	Benoit Moritz	Professor ULB
	Pongi Nyuba Rober	BISA

9.2 Documentatie

Aan de hand van verstrekte informatie en beschikbare en aangeleverde documenten werd bepaald welke gegevens nuttig zouden zijn voor het goede verloop van de beoordeling. De tabel hieronder geeft een overzicht van de documenten die in deze fase werden overgelegd en gebruikt:

Projectoproep 2014-2020			
	Nota aan de leden van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering – Operationeel programma EFRO voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (tweede lezing)	Regering van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	2014
	Kandidatuur dossier OP EFRO 2014-2020	GOB	2014
	Procedure voor beoordeling en selectie van projecten	GOB	2015
	Overheidsopdracht betreffende de analyse van de kandidatuur dossiers ingediend door verschillende operatoren in het kader van de projectoproep van het OP EFRO van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest – eindverslag	Eurosherpa	2015
	Overheidsopdracht betreffende de analyse van de kandidatuur dossiers ingediend door verschillende operatoren in het kader van de projectoproep van het OP EFRO van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest Voorstelling van de projecten van as 1 en as 2 EFRO 2014-2020	Eurosherpa	2015
	Overheidsopdracht betreffende de analyse van de kandidatuur dossiers ingediend door verschillende operatoren in het kader van de projectoproep van het OP EFRO van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest Voorstelling van de projecten van as 3 en as 4 EFRO 2014-2020	Eurosherpa	2015
	Brief – Verslag van systeemaudit – Partim: Selectie van de gefinancierde projecten	Inspectie van Financiën – Auditcomité voor de Europese fondsen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	2018
	Enkele overzichtstabel – Definitieve versie	GOB	2015
	Nota aan de leden van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering	Regering van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	2015

Opvolgingscomité			
	'Opvolgingscomité van het OP EFRO "Doelstelling 2020: Investeren in groei en werkgelegenheid"	GOB	2022
	'Opvolgingscomité van het Operationeel programma EFRO 2014-2020 "Doelstelling 2020: Investeren in groei en werkgelegenheid" 19 mei 2022, 11e vergadering'	GOB	2022

Tussentijdse evaluatie			
	Transversale evaluatie halverwege Eindverslag (FR en NL)	BDO	2020
	Transversale evaluatie halverwege Verslag 'Veranderingstheorie'	BDO	2020

Ex-ante evaluatie			
	Ex ante evaluatie van het Operationeel programma EFRO (Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling) 2014-2020 van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (FRr en NL)	IDEA Consult	2014

Projectfiches			
	Projectfiches – as 3 (17 kandidatuurdoossiers)	Operatoren	2018
	Projectfiches – as 3bis (5 kandidatuurdoossiers)	Operatoren	2018
	Besluiten van de Regering van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest betreffende de sanering van de bodems in het kader van de projecten van het OP EFRO 2014-2020 (5 besluiten)	Regering van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	2017, 2018 en 2019
	Projectfiches – as 4 (13 kandidatuurdoossiers)	Operatoren	2014

Richtsnoeren Commissie			
	Guidance document on Monitoring and Evaluation – European Regional Development Fund and Cohesion Fund – Concepts and Recommendations	Europese Commissie – DG REGIO	2018
	Summary template of evaluation findings for OPs	Europese Commissie	2021

Operationele programma's			
	Brief aan de Europese Commissie – Programmawijziging 1 (16/06/2016)	Regering van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	2016
	Operationeel programma in het kader van de doelstelling 'Investeren in groei en werkgelegenheid' (versie 2.0)	GOB	2016
	Brief aan de Europese Commissie – Programmawijziging 2 (28/02/2017)	Regering van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	2017
	Operationeel programma in het kader van de doelstelling 'Investeren in groei en werkgelegenheid' (versie 3.1)	GOB	2017
	Brief aan de Europese Commissie – Programmawijziging 3	Regering van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	2018
	Operationeel programma in het kader van de doelstelling 'Investeren in groei en werkgelegenheid' (versie 5.0)	GOB	2018
	Brief aan de Europese Commissie – Programmawijziging 4	Regering van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	2020
	Operationeel programma in het kader van de doelstelling 'Investeren in groei en werkgelegenheid' (versie 6.0)	GOB	2020
	Brief aan de Europese Commissie – Programmawijziging 5	Regering van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	2021
	Operationeel programma in het kader van de doelstelling 'Investeren in groei en werkgelegenheid' (versie 8.1)	GOB	2021

Presentatie EFRO			
	Brochure EFRO	GOB	2021
	Vademecum bestemd voor de begunstigen van EFRO-subsidies	GOB	2022
	Presentatie – EFRO-programma 2014-2020	GOB	2016

Jaarlijkse uitvoeringsverslagen (JUV)			
	Observaties over het Jaarlijks uitvoeringsverslag (JUV) 2021	Europese Commissie – DG REGIO	2022
	EFRO samenvatting (EN & NL)	GOB	2022
	Jaarlijks en definitief uitvoeringsverslag voor de doelstelling 'Investeren in groei en werkgelegenheid' (versie 2016.1) (FR & NL)	GOB	2017
	Jaarlijks en definitief uitvoeringsverslag voor de doelstelling 'Investeren in groei en werkgelegenheid' (versie 2017.0)	GOB	2018
	Jaarlijks en definitief uitvoeringsverslag voor de doelstelling 'Investeren in groei en werkgelegenheid' (versie 2018.1)	GOB	2020
	Jaarlijks en definitief uitvoeringsverslag voor de doelstelling 'Investeren in groei en werkgelegenheid' (versie 2019.1)	GOB	2021
	Jaarlijks en definitief uitvoeringsverslag voor de doelstelling 'Investeren in groei en werkgelegenheid' (versie 2020.1)	GOB	2021
	Jaarlijks en definitief uitvoeringsverslag voor de doelstelling 'Investeren in groei en werkgelegenheid' (versie 2021.1)	GOB	2022
	Antwoordbrief aan de Europese Commissie – Observaties over het Jaarlijks uitvoeringsverslag (JUV) 2021	Regering van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	2022

GOB – Impactbeoordelingen van OP EFRO 2014-2020: Lot 2 – Publieke sector
 Eindverslag – Aanbevelingen
 March 2023

	Jaarlijks en definitief uitvoeringsverslag voor de doelstelling 'Investeren in groei en werkgelegenheid' (versie 2016.1)	GOB	2017
	Jaarlijks en definitief uitvoeringsverslag voor de doelstelling 'Investeren in groei en werkgelegenheid' (versie 2017.0)	GOB	2018
	Jaarlijks en definitief uitvoeringsverslag voor de doelstelling 'Investeren in groei en werkgelegenheid' (versie 2018.1)	GOB	2020
	Opvolging indicatoren AS 1 – versie JUV2021	GOB	2021
	Opvolging indicatoren AS 2 – versie JUV2021	GOB	2021
	Opvolging indicatoren AS 3 – versie JUV2021	GOB	2021
	Opvolging indicatoren AS 3bis – versie JUV2021	GOB	2021
	Opvolging indicatoren AS 4 – versie JUV2021	GOB	2021
	Opvolging indicatoren – versie JUV2022	GOB	2024

Europese verordeningen FI			
	Verordening (EU) nr. 1303/2013 van het Europees Parlement en de Raad van 17 december 2013 houdende gemeenschappelijke bepalingen inzake het Europees Fonds voor regionale ontwikkeling, het Europees Sociaal Fonds, het Cohesiefonds, het Europees Landbouwfonds voor plattelandontwikkeling en het Europees Fonds voor maritieme zaken en visserij en algemene bepalingen inzake het Europees Fonds voor regionale ontwikkeling, het Europees Sociaal Fonds, het Cohesiefonds en het Europees Fonds voor maritieme zaken en visserij, en tot intrekking van Verordening (EG) nr. 1083/2006 van de Raad	Europees Parlement en Raad van de Europese Unie	2013
	Gedelegeerde Verordening (EU) nr. 480/2014 van de Commissie van 3 maart 2014 tot aanvulling van Verordening (EU) nr. 1303/2013 van het Europees Parlement en de Raad houdende	Europese Commissie	2014

	gemeenschappelijke bepalingen inzake het Europees Fonds voor regionale ontwikkeling, het Europees Sociaal Fonds, het Cohesiefonds, het Europees Landbouwfonds voor plattelandsontwikkeling en het Europees Fonds voor maritieme zaken en visserij en algemene bepalingen inzake het Europees Fonds voor regionale ontwikkeling, het Europees Sociaal Fonds, het Cohesiefonds en het Europees Fonds voor maritieme zaken en visserij		
	Uitvoeringsverordening (EU) nr. 964/2014 van de Commissie van 11 september 2014 tot vaststelling van bepalingen ter uitvoering van Verordening (EU) nr. 1303/2013 van het Europees Parlement en de Raad wat betreft standaardvoorwaarden voor financieringsinstrumenten	Europese Commissie	2014

Plannen voor regionale ontwikkeling			
	'Up!', herontwikkelingsplan van het Agentschap Net Brussel	Net Brussel	2021
	Good Move – Gewestelijk mobiliteitsplan 2020-2030	Brussel Mobiliteit	2021
	Geïntegreerd welzijns- en gezondheidsplan	Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie	2022
	Gezondheidsbevorderingsplan	Franstalige overheidsdienst van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	2023

Overige			
	Overzicht van de begunstigden voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	GOB	2020
	Nota over de indicatoren – Prognose van de realistische resultaten aan het eind van de programmatie	GOB	2022
	Voorstel voor certificering nr. 20	GOB	2022
	Realistische resultaten – voorbereiding wijziging OP	GOB	2022